

Veřejná správa z pohledu historie

Ivan Malý

doplňkový text pro předmět TVS

Obsah

Obsah	2
Úvod	3
1. Stát a příčiny jeho vzniku	4
Pojem státu	4
Moc	5
Teorie vzniku státu	6
2. Vznik státu	12
Historie vzniku státu	12
3. Antické Řecko a Řím	22
Řecko	22
Řím	25
4. Vznik feudálních států v Evropě	30
5. Vývoj českého státu	40
A. Periodizace dějin státu v českých zemích:	40
B. Raně feudální stát a jeho správa	42
C. Stát a jeho správa v období feudální rozdrobenosti a jejího překonávání	43
D. Stavovský stát	45
E. Vývoj absolutismu - dopady na funkce státu	46
Rejstřík	52
Použitá literatura	52

Úvod

To, co dnes spojujeme s moderní veřejnou správou má mnohdy velice staré kořeny. Předkládáme-li pracovníkům ve veřejné správě tento text, chceme jim ze všeho nejvíc dát šanci, aby se seznámili alespoň ve stručném náznaku s historickým vývojem v této oblasti. Ne proto, že bychom se domnívali, že bez těchto znalostí nemohou být dobrými profesionály. Z praktického hlediska je jistě mnoho potřebnějších znalostí a dovedností, které by měli získat a rozvíjet. Myslíme si nicméně, že určitá orientace v tom, jak se předmět jejich studia postupně vyvíjel, k vyššímu vzdělání patří. Navíc bychom chtěli doufat, že je občas zaujme, překvapí či pobaví zjištění, jak dávné předchůdce měli i to, jak vznikaly některé současné principy veřejné správy. Některé z nich to možná inspiruje k hlubšímu studiu některých otázek.

To vše si tento stručný text klade za cíl. Jde o drobný kamínek do mozaiky znalostí v oboru veřejná správa. Má charakter doplňkového, rozšiřujícího učiva o státu a veřejné správě. První část je věnována samotné kategorii stát, jeho podstatě a vzniku. V dalších kapitolách postupně ve zkratce procházíme světovými dějinami a všímáme si toho, jak se vyvíjely funkce státu i nástroje jejich realizace.

„Moc je fundamentálním pojmem vědy o společnosti v tom významu, v jakém je energie fundamentálním pojmem fyziky.“

RUSSEL

1. Stát a příčiny jeho vzniku

V této kapitole je rozebírán samotný pojem stát, jako způsob mocenského, organizačního uspořádání lidské společnosti na politickém základě, důvody jeho historické existence a způsob jeho vzniku. Nejvýznamnější kategorií je v této souvislosti pojmy **moc**, resp. **veřejná moc**. Jsou prezentovány i hlavní teorie vzniku státu a jeho definiční znaky. Jinými slovy, tato kapitola hledá odpovědi na to, CO je stát, JAK (asi) vzniknul a proč stále existuje.

Pojem státu

Termín **stát** použil poprvé Macchiavelli. V italštině tento termín (*lo stató*) označoval jednak souhrn těch, kteří vládli, jednak i veškeré obyvatelstvo s příslušným územím. Etymologicky přitom slovo stát pochází z latinského *status* (stav, postavení, ústava). Předtím lidé používali různé jiné termíny: Řecké termín *polis*, Římané *civitas*, *imperium Romanum*, v období středověku se používaly termíny *regnum*, *Reich*, *regno*, apod.

V oblasti státovědy se zformovaly dva základní přístupy k **vymezení pojmu** stát. Jeden z nich lze označit jako přístup **sociologický** definující stát jako kus, součást *vnějšího světa*. Příkladem takového přístupu je vymezení Weberovo:

stát je takové lidské společenství, které si na určitém území (přičemž toto území patří mezi jeho znaky) nárokuje pro sebe (a to s úspěchem) monopol legitimního fyzického násilí.

Druhý z přístupů k vymezení pojmu stát lze označit jako **právnícký**. Jeho nejradikálnější podobu představují vymezení autorů, spojených s teorií *ryzí nauky právní* (Kelsen, Weyr). Ti ztotožňují stát s právním řádem.

Znaky státu

Vývoj evropského státovědného myšlení výrazně ovlivnila koncepce G. Jellinka, spojující oba zmíněné přístupy. Jellinek definuje stát jeho prvky (znaky), ke kterým zařazuje **státní území, obyvatelstvo, které toto území obývá (státní národ) a státní moc**.

**státní moc
státní území
obyvatelstvo státu.**

Moc

Pro pochopení toho, co je to stát, je potřebné pochopit jeho klíčový znak, kterým je státní moc. Je-li *moc* podle *Webera*:

možnost prosadit svou vlastní vůli uvnitř nějakého sociálního vztahu i navzdory odporu...

pak se nabízí otázka, co je podstatou moci, resp. odkud se bere? Jaké jsou důvody toho, že je moc akceptována? Jaký je vztah mezi mocí a svobodou?

Existuje řada teoretických koncepcí, vymezujících pojem moc:

1. definice **behaviorální**, podle kterých je moc zvláštním typem jednání, spočívajícího v možnosti modifikace chování jiných lidí (moc jako schopnost určovat chování jiných),
2. definice **teleologické**, podle kterých je moc naplňováním jistých cílů,
3. definice **instrumentální**, chápající moc jako možnost použití zvláštních prostředků, především násilí,
4. **definice strukturální**, vymezující moc jako jistý druh vztahů mezi ovládanými a vládoucími,
5. definice moci **ztotožňující moc s vlivem na jiné**,
6. **konfliktní** definice moci, které spatřují v moci možnost přijímat rozhodnutí, regulující rozdělování statků v konfliktních situacích.

Příkladem přístupu, pokoušejícím se najít zdůvodnění existence moci racionálními argumenty je následující *Holländerova* úvaha, která vychází z antropologických východisek:

Člověka jako živočišný druh lze charakterizovat těmito vlastnostmi:

- člověk je tvor **společenský**, (slavný Aristotelův *zoon politikon*),
- člověk je **myslící** bytost,
- člověk je **svobodná** bytost,
- **reprodukce**, tj. úsilí uchovat se (přežít) jako druh živé přírody, představuje *ultima ratio* lidského chování

Úsilí zachovat si schopnost reprodukce nutí žít člověka ve skupině. Pro reprodukci jednotlivce je však potřebné, aby se reprodukovala skupina. To ale znamená, že reprodukce člověka si vyžaduje, aby se lidé ve skupině (kupříkladu ve skupině sběračsko-lovecké anebo ve státě atd.) určitým způsobem chovali. Musí tedy v ní existovat pravidla chování pro její členy, sledující reprodukci skupiny. Člověk je ovšem současně myslící svobodnou bytostí schopnou volného jednání. Tím je dán **rozpor mezi individualitou člověka, jeho zájmy a cíli, a nevyhnutelností žít ve skupině**, protože jenom tak je individuum schopno přežít.

V každé lidské skupině (kupříkladu v rodině, politické straně, podniku, tj. v každé skupině, vyvíjející určitou společnou činnost) existuje systém řízení, systém působení na jednotlivce s cílem zabezpečit určitý stav, s cílem zajistit reprodukci skupiny. Tento systém působení nazýváme *mocí*. Je to tudíž moc, která je nevyhnutelným pojivem reprodukce společnosti a chování jednotlivců. (Pojem moc nám tak vyplynul vlastně ze dvou pojmů: z pojmu *reprodukce života* a z pojmu schopnosti člověka formulovat alternativy svého chování, jinak řečeno, z pojmu *svobody* člověka...).

Moc je omezením svobody jednotlivce za účelem reprodukce skupiny (společnosti).

Veřejná a státní moc

Veřejnou mocí rozumíme řídicí systém skupiny lidí (společnosti) relativně nezávislým (suverénním) na mocenských systémech jiných skupin.

Druhem veřejné moci, veřejnou mocí ve společnosti organizované ve formě státu, je **státní moc**. V procesu vzniku státu se nositeli státní moci staly ty subjekty, které v tomto období plnily ve společnosti integrační funkci: tj. kněží, písaři, představitelé rodu nebo kmene. V procesu dělby práce se tedy ze společnosti vyčleňuje skupina lidí, kteří se profesionálně zabývají mocí. Veřejná moc se přetváří v moc státní. Její typickou vlastností je **suverenita**, tj. nezávislost na jiných mocenských institucích.

Analýza problematiky státní moci pojímá více aspektů:

- Prvním je vztah **jednotlivce a státní moci**. Tento vztah obsahuje jednak problematiku forem a míry **participace** jednotlivce na moci, a to ať již bezprostřední, přímé, anebo formou podílu na vytváření státomocenských institucí (tj. míry demokratičnosti systému), a jednak problematiku hranic, mezí, vztahujících se na státní moc ve vztahu k jednotlivci
- Dalším je **institucionalizace** státní moci, tj. zkoumání soustavy společenských institucí, které vykonávají státní moc (forma státu).
- Konečně třetím aspektem, spojeným s otázkami státní moci, jsou hlavní směry její činnosti, tj. její **funkce**.

Této problematice se obvykle nejvíce věnují předměty jako politologie, teorie státu a práva či správní věda. Pro bližší informace odkazujeme na bohatou literaturu těchto oborů.

Teorie vzniku státu

Ve vývoji státovědného myšlení se zformovalo více teorií vzniku státu (resp. teorií zdůvodňujících jeho existenci). G. Jellinek (1851 - 1911) mezi ně zařazuje:

Veřejná správa z pohledu historie

1. teologické teorie státu,
2. teorie moci (panství),
3. právní teorie státu:
 - a) teorie patriarchální,
 - b) teorie patrimoniální,
 - c) teorie smluvní,
4. teorie etické,
5. teorie psychologické.

Ad 1: Podle **nábožensko-teologického** odůvodnění vzniku a existence státu je stát institucí, ustanovenou bohem. Akceptovaný římskou kulturou byl Demosthenův výrok o potřebě dodržovat zákon, protože je ustanovením a darem božím, převzat do Digest (L. 2 D. de legibus). V křesťanském učení pak Augustinus Aurelius prohlašuje pozemský stát, v protikladu se státem božím, za nevyhnutelný následek hříchu. Později v křesťanském učení vzniká „zprostředkující“ koncepce, podle které stát sice vznikl v důsledku hříchu, avšak byl vytvořen na ochranu proti jeho následkům: na ochranu slabého proti násilnému jednání silného. Do podoby ucelené státovédné koncepce v moderní době přetvořil teologické odůvodnění státu Fr. J. Stahl (1802 -1861). Podle této koncepce je božskou institucí nejenom stát, nýbrž i jeho uspořádání (ústava). Z tohoto důvodu osoby, které jsou nositeli moci, nejsou na své místo bezprostředně dosazeny bohem, nýbrž „řízením božím“, tj. soustavou vytvořenou bohem. Přitom na božím principu spočívají toliko ta uspořádání, která se vyvinula v dějinách, avšak ta, která jsou vytvářena na základě lidské autority (revolučně), jsou s tímto principem v rozporu.

Ad 2: **Mocenské teorie státu** spojují jeho existenci s nezbytností nadvlády jedněch (silnějších) nad druhými (slabšími). Tato linie státovédného myšlení začíná koncepcí státu, vytvořenou v antice sofisty, pokračuje učením N. Machiavelliho (1469 - 1527), T. Hobbese (1588 - 1679), v 19. a 20. století ideologií marxizmu, sociálního darwinizmu aj. Její obsah načrtává již Platón v dialogu Gorgias: „podle mého mínění sama příroda ukazuje, že je spravedливо, aby lepší měl více než horší a mocnější než méně mocný. A že tomu tak jest, je zhusta vidět jak u jiných tvorů, tak i mezi lidmi v celých obcích a rodech, že totiž to je podstatná známka spravedlnosti, aby silnější vládl slabšímu a měl více než on.“ Hobbes za

„přirozený původ státu“ považuje stav, ve kterém „ti, kdo se podřizují druhému ze strachu, podřizují se buď tomu, koho se bojí, nebo někomu jinému, komu věří, že je ochrání“. V teorii **marxismu** je stát nástrojem vládnoucí třídy (třídy vlastníků výrobních prostředků), sloužícím k udržení jejího výsadního postavení (panství).

Ad 3a: Obsahem **patriarchálních teorií státu** je představa, podle které stát vzniká z rodiny. Starý zákon kupříkladu konstruuje vznik izraelského státu z potomků jedné rodiny. Důsledkem tohoto pojetí státu byl požadavek, aby „úcta, již dle božského i lidského práva vzdávati sluší rodičům, přenesena byla na správce státu jako na otce rozšířené rodiny“.

Ad 3b: M. T. Cicero v díle *O povinnostech* vidí příčinu vzniku státu v potřebě ochrany majetku. Rozšířenou se stala **představa patrimoniální** ve středověku, kdy se lenní systém považoval za základ státu.

Ad 3c: **Smluvní teorie** představují velice rozsáhlou a dodnes živou skupinu koncepcí **vzniku státu**.

Její základy byly položeny již ve starověku. Sofisti, Platón, epikurejci v Řecku koncipují smluvní vznik státu jako záruku proti bezprávnímu konání. Vývoj smluvních představ o vzniku státu byl však významněji ovlivněn Starým zákonem - smlouvou, uzavřenou mezi Bohem a jeho lidem, a dále koncepcemi římskými, zvláště Ulpianovými, ve kterých národ odevzdává císaři moc.

V období středověku je myšlenka smluvní obzvláště silná. Nabývá však nové dimenze, opírá se např. o tradice germánských předstátních útvarů, kde se kmen spravuje usnesením většiny, a dále o soukromoprávní názory, kterými bylo politické myšlení doby feudalismu zcela proniknuto (často se tu setkáváme s volbou vládců, především volba duchovní i světské hlavy křesťanstva, poměr stavů ke knížeti apod.) Středověké představy smluvní však nejsou koncepcemi vzniku státu, nýbrž koncepcemi vzniku osoby panovníka (konstituování moci) - jsou tudíž teoriemi „poddanské smlouvy“ a ne „smlouvy společenské“.

Pod vlivem reformace to byl poprvé Angličan Richard Hooker (1552 -1600), který myšlenku společenské smlouvy položil za základ státu. Hooker za příčinu smluvního vytvoření státu považuje nezbytnost tímto uniknout nástrahám přirozeného stavu. O jeho autoritu se ve své argumentaci opíral později, pro **historii** mnohem známější, J. Locke (1632 - 1704).

V Anglii se v průběhu 16. a 17. století rozšířila myšlenka, přenášející náboženské představy o smluvním vzniku reformní církevní obce na stát a jeho vznik. Poprvé se tato představa v praxi uplatnila při zakládání amerických osad.

Na evropském kontinentě se za zakladatele smluvní teorie státu považuje H. Grotius (1583 - 1645)¹². Z tohoto důvodu je nutno při rekapitulaci vývoje smluvních představ o vzniku státu opět se vrátit do Anglie. Pro jejich další rozvoj mají mimořádný význam práce T. Hobbesa (např. *Leviathan*). Hobbesem formulovaná smlouva je smlouvou společenskou a zároveň i smlouvou poddanskou (tj. smlouvou, vytvářející lidské společenství a současně v něm konstituující moc). Vznik státu nebuduje historicky, nýbrž odvíjí jej analyticky, z lidské přirozenosti a v „užití této analytické a racionální metody nemá Hobbes předchůdců“ (Jellinek). Vývoj smluvní teorie státu potom směřuje přes J. Locka, k J. J. Rousseauovi (1712 - 1778) a jeho dílu *Společenská smlouva* (1762).

Rousseau ze smluvní teorie státu vyvodil celou řadu radikálních státoprávních postulátů: patří mezi ně především suverenita lidu a její spojení s všeobecností vůle a přímou demokracií. Analytickou smluvní teorií vzniku státu je konečně i koncepce Kantova (I. Kant, 1724 -1804): „Úkon, kterým se národ sám ustavuje ve stát, vlastně toliko idea tohoto úkonu, která jediná připouští myslet si jeho oprávněnost, je původní smlouva, podle které všichni se v národě vzdávají vnější svobody, aby se jí ihned zase ujali jako členové obce, tj. národa sloučeného ve státě.“ Společenská smlouva, jako výraz společenského konsenzu, vyjadřujícího vůli po společné existenci za platnosti určitých pravidel konstituování moci, je tudíž pro Kanta a rovněž i pro Rousseaua fundamentem legitimacy moci, legitimacy státu.

Smluvní teorie jsou aktuální až po současnost, příkladem čehož je široký ohlas prací J. Rawlse, zejména jeho *Teorie spravedlnosti*. Samotný Rawls svoji koncepci komentuje takto: „Je mým záměrem předložit koncepci spravedlnosti, která generalizuje a uvádí na vyšší rovinu abstrakce známé teorie společenské smlouvy, jak je třeba nacházíme u Locka, Rousseaua a Kanta. Abych to mohl učinit, neměli bychom se domnívat, že se původní smlouva týká nějaké konkrétní společnosti nebo že zakládá nějakou specifickou formu vlády. Vůdčí myšlenkou je spíše to, že principy spravedlnosti pro základní strukturu společnosti jsou objektem původní dohody. Jsou to principy, které by svobodní a rozumní lidé, jimž jde o prosazování jejich vlastních zájmů, přijali v nějaké počáteční pozici rovnosti jako definice fundamentálních termínů svého společenství. Tyto principy mají usměrňovat všechny další dohody; specifikují typy společenské kooperace, na nichž se lze podílet, a formy vlády, které se mohou ustavit.“ Za nejvýznamnějšího Rawlsova oponenta je obecně považován Robert Nozick, který vznik státu objasňuje pomocí působení „neviditelné ruky“, pojmu, který pro oblast ekonomického bádání zavedl Adam Smith: „Vysvětlení prostřednictvím neviditelné ruky minimalizují používání pojmů, konstituujících vysvětlované fenomény, a na rozdíl od

přímých explanací nevysvětlují komplikované vzory tím, že by rozvinuté pojmy vzorů považovala za objekty lidských tužeb anebo přesvědčení. Vysvětlení fenoménů prostřednictvím neviditelné ruky tudíž umožňují pochopit víc jako umožňují vysvětlení považující daný projekt za objekt záměru lidí.“

Ad 4: Stejně jako smluvní teorie vzniku státu se dějinami státovědného myšlení vine i **teorie etická**, která se snaží o odůvodnění vzniku a existence státu morální nutností. Navzdory tomu, že tato teorie koinciduje s teoriemi teologickými, není s nimi totožná a v jedné své linii se již od dob antických emancipovala jako teorie samostatná. Pro Platóna i Aristotela možnost naplnění mravní existence člověka poskytuje jedině stát. Ze středu mnohých, přes oblouk staletí, vzpomeňme významné německé filozofy Kanta, Fichta (1762 - 1814) a Hegela (1770 - 1831), kteří, každý svým způsobem, spojovali smysl existence státu s morálkou. Kant koncipoval stát v přímé souvislosti s naplněním obsahu mravního zákona - kategorického imperativu: stát představuje u něj ten mechanismus, který dává do souladu svobodu jedněch se svobodou druhých v souladu s maximou kategorického imperativu. J. G. Fichte postuloval požadavek sdružit se a vytvořit stát za absolutní povinnost, kterou ukládá svědomí. G.W.F. Hegel považuje stát za naplnění dialektiky vývoje, za ztělesnění objektivního ducha a mravní ideje: „Stát je skutečnost mravní ideje - mravní duch, jakožto *zjevná*, sobě samé jasná, substanciální vůle, která myslí a ví, a to, co ví a pokud to ví, vykonává . . . Stát o sobě a pro sebe je mravní celek, uskutečnění svobody, a absolutním účelem rozumu je, aby svoboda byla skutečná. Stát je duch, jenž je ve světě a jenž se v něm *vědomě* realizuje.“ (citováno podle Holländer, ..)

Ad 5: Skupinu teorií Jellinkem nazývaných **psychologickými**, by bylo možno snad vystižněji označit jako **teorie antropologické**. Tyto teorie zdůvodňují vznik a existenci státu lidskou přirozeností. „Praotcem“ těchto koncepcí je Aristoteles ve svém výkladu „o přirozené schopnosti člověka k životu ve státě“.

Vývoj státovědného myšlení v 20. století přerostl hranice Jellinkovy klasifikace. V uplynulých 20 - 30 letech v ni získávají prevalenci koncepce, považující stát za důsledek společenského vývoje po neolitické revoluci, po prosazení se zemědělské civilizace: Tak R. Herzog za základní definiční znak státu vedle panství (moci) považuje organizaci, která u něj znamená „existenci *úřadů*, které jsou jejich držitelé chápány jako hlavní povolání anebo alespoň jako nepřetržité“. Podle A. Gellnera: „Stát je velmi důležitou částí společenské dělby práce. Kde není žádná dělba práce, tam nelze ani začít mluvit o státu. Ale ne jakákoli nebo každá specializace tvoří stát: stát je oddělení a soustředění udržování pořádku. „Stát“ je

instituce nebo soubor institucí, které se specificky zabývají vynucováním pořádku (ať už se zabývají také čímkoliv jiným). Stát existuje tam, kde instituce, specializované na vynucování pořádku, jako jsou policejní sbory a soudy, se oddělily od zbytku společenského života. Ony *jsou* stát.“ Konečně podle A. Tofflera vzniká stát vytvořením „třídy integrátorů“, řídicích dělbami práce rozčleněnou společností.

Shrnutí:

Stát je takové lidské společenství, které si na určitém území pro sebe úspěšně nárokuje *monopol legitimního fyzického násilí*. Znaků státu jsou území, obyvatelstvo a státní moc. Státní moc se postupně přetváří z předchozích skupinových mocenských systémů vlivem dělby práce. Stát existuje tam, kde se instituce, specializované na vynucování pořádku oddělily od zbytku společenského života. Existuje mnoho teoretických koncepcí zabývajících se vznikem a podstatou státu. Mezi hlavní z nich patří dodnes tzv. teorie smluvní a teorie mocenské.

Klíčová slova

dělba práce
moc
stát
státní moc

suverenita
teorie vzniku státu
znaky státu

Otázky k procvičení

1. Jedním ze znaků státu je uplatňování principu *teritoriality*. Co tento princip znamená a jaký princip nahradil? (Vyhledejte v odborné literatuře.)
2. Pokuste se najít příklady jiných mocenských struktur než stát. V čem se státu podobají? Čím se ode všech ostatních stát liší?
3. Co je to *legitimita moci*? (Vyhledejte v odborné literatuře.) Zkuste se zamyslet nad zdroji legitimacy moci v současných státech v porovnání s historickými typy států.

2. Vznik státu

Tato kapitola seznamuje čtenáře s prvními historickými formami státních útvarů, jak vznikaly v historii lidstva. Všímá si především podmínek vzniku a hlavních charakteristik. Starověké státní útvary byly v mnoha ohledech z pohledu státní správy velice vyspělé. Je až překvapivé jaké úrovně dosáhly Mezopotámie, Egypt a další starověké státní celky. Některé funkce starověkých států dodnes v moderních státech přežívají.

Historie vzniku státu

Ústup posledních kontinentálních ledovců před 10 000-12 000 lety znamenal počátek významných geografických a klimatických změn s odpovídajícími důsledky pro historii lidstva, zvláště na severní polokouli. Ve čtvrtém nebo pátém tisíciletí po ústupu ledovců došlo k důležitým technologickým změnám, zejména na Středním a Blízkém Východě. Nastoupila éra mladší doby kamenné - neolit. Nejdůležitější změnou byl vznik zemědělství a domestikace zvířat. Ekonomika se mění z přivlastňovací na produkující. K roku 6000 př.n.l. bylo po celé oblasti od západního Íránu po Středozevní moře a přes Anatolijskou vysočinu po obou stranách Egejského moře již plně rozvinuto zemědělství včetně pěstování pšenice a prosa a chovu ovcí, koz, prasat snad i hovězího dobytka. Z této oblasti se postupně rozšiřovalo do Egypta, Indie, Číny, západní Evropy a dalších částí Starého světa.

Význam tohoto vývoje pro dějiny lidstva byl obrovský. Mluví se o tzv. **neolitické revoluci**. Prvně v dějinách byli lidé schopni zakládat si relativně stálá osídlení. Spolu s vyšší produktivitou jejich práce jim to umožnilo hromadit větší zásoby materiálních statků a současně věnovat více času činnostem, které bezprostředně nesouvisely se zachováním života jako bylo umění a náboženství. Vyšší spolehlivost dodávek potravin bezpochyby vnesla do osobních a společenských vztahů prvek psychologické a fyzické stability. Pro další vývoj lidstva měla neolitická revoluce celou řadu důsledků:

- a) Usazení se člověka a postupný přechod k územní organizaci společnosti.
- b) Produkující ekonomika umožnila ze stejného území získat podstatně více prostředků k obživě.
- c) Zemědělská civilizace vedla k dalším dělbám práce, k rozdělení společnosti podle společenských funkcí.
- d) Dělbá práce vede k nevyhnutelnosti výměny, potřeba její racionalizace vede k její standardizaci tj. k její pravidelnosti v určitém čase a místě, vznikají „výměnná místa“, ze kterých se postupně vyvíjejí sídla.

Veřejná správa z pohledu historie

Postupně vzniká potřeba takto dělbou práce rozčleněnou společnost integrovat. Pro předstátní organizaci je ale charakteristické, že výkon řídicí činnosti se v ní funkčně neosamostatnil. Řízení společnosti (veřejná moc) se v ní zatím nevyčlenilo jako samostatná společenská funkce (druh práce).

Za účelem integrovat dělbou práce rozčleněnou společnost, zabezpečit její reprodukci, se postupně vytváří skupina lidí, která se již nezabývá ani zemědělstvím, pastýřstvím, řemeslem, obchodem či výrobou. Zabývá se jenom řízením, jenom mocí. Moc se tudíž vyčleňuje ze společnosti jako samostatná společenská funkce, kterou vykonává zvláštní skupina lidí. Veřejná práva byla tak v archaické společnosti zcela neoddělitelně spojena s *úředníky-písaři*. Mnoho historiků se domnívá, že písmo bylo ve 4. tisíciletí př.n.l. na předním východě vytvořeno především pro pořizování hospodářsko-správní evidence. Od 3. tisíciletí př.n.l. se písmo pro tyto účely používá postupně ve všech známých civilizačních centrech.

Tento proces probíhal postupně a trval několik tisíc let. V prvních státních útvarech ve Střední Asii, v sumerských státech, byl spojen také se vznikem měst jako středisek ekonomické výměny. Město se stalo řídicím a náboženským centrem.

Mezi hlavní činnosti, které v té době spadaly do výkonu státní moci patřilo:

- zjišťování potřeby pozemků, vody, zavodňovacích prací,
- vyčíslování přínosů veřejných prací při výstavbě kanálů, mostů, cest,
- vytváření a účtování společenských fondů,
- vybírání a spočítávání daní a poplatků,
- organizování inventarizaci zásob,
- určování termínů pro trhy, pro nejdůležitější zemědělské práce atd.
- rozvoj poznání, vytváření toků informací
- soudní moc, represivní funkce, obrana (expanze)

Mezopotámie

Někdy před rokem 4 500 př.n.l. byla Dolní Mezopotámie, oblast mezi Tigridem a Eufratem na sever od Perského zálivu osídlena mnohem řídkěji ve srovnání s jinými obývanými oblastmi Blízkého a Středního východu. V průběhu několika dalších tisíciletí se tato málo perspektivní

oblast stala centrem první v historii známé velké civilizace, Sumerské říše, kde byla silná koncentrace lidí, monumentální architektonické stavby a mnoho náboženských, uměleckých a literárních tradic. Tato první civilizace se opírala o vysoce produktivní zemědělství. Plné využití produktivní schopnosti půdy si však vyžadovalo důmyslný zavlažovací a odvodňovací systém, který zase potřeboval hodně disciplinovaných pracovních sil, kvalifikované vedení a dohled. **Řízení a dohled** zabezpečovali duchovní a vojáci, kteří vládli poslušným rolníkům a řemeslníkům. **Pomocí daní, poplatků a otroctví získávali vládcové bohatství, které investovali do stavby chrámů, dalších veřejných budov a do umělecké tvorby, a toto bohatství jim poskytovalo dostatek volného času na zdokonalování dalších stránek civilizace.**

Vznik civilizace s sebou přinesl mnohem složitější dělbu práce a systém ekonomické organizace. Existovalo již soukromé vlastnictví předmětů. Forma vlastnictví půdy byla sporná (veškerá půda patřila bohům); jsou dokumentovány spory o hranice a vodní práva. Ekonomický základ říší tvořily hlavně kořist, daně a poplatky.

Zajímavost:

Nejvýznamnějším příspěvkem Sumerů pro následující civilizace byl objev písma, který vyplynul také z ekonomické potřeby. Příslušníci duchovenstva řídily práci na zavlažovacích a odvodňovacích systémech i zemědělskou práci celkově a dohlíželi na vybírání daní či poplatků ve formě zemědělských výrobků. Potřeba vést záznamy o zdrojích a o využití daní vedla k tomu, že se za tímto účelem někdy před rokem 3000 př.n.l. začaly psát jednoduché piktogramy na hliněné tabulky. Do roku 2800 př.n.l. byly piktogramy stylizovány do klínového písma, které se stalo charakteristickým znakem mezopotamské civilizace. **Je to jeden z mála příkladů v dějinách, kdy významný objev vyplynul z potřeby státní byrokracie.**

Sumerské náboženství mělo důležité politické aspekty. Král - původně ve funkci kněze i vojenského vůdce - byl jen náměstkem bohů. Žádný lidský soud ho pochopitelně nemohl hnát k odpovědnosti. Z tohoto náměstkovství též vyplýval vznik vrstvy kněží, specialistů, jejichž význam ospravedlňoval jejich hospodářské výsady. Měli též na starosti **první organizovaný systém vzdělávání**, jenž spočíval v učení se z paměti a zapisování v klínovém písmu. Náboženství je používáno coby usměrňovacího prostředku. Panovníci ho používají jako nástroje udržení své moci, pořádku ve státě a celkového rozvoje státu.

Po řadě historických peripetií, kdy se v hegemonii nad územím Mezopotámie vystřídalo několik městských států (Ur, Uruk, Lagaš, Nippur) a rovněž i řada dynastií se postupně vyvinulo významné středisko moci z města Babylónu. Ten se stal hlavním městem mocného státu, změnil se v největší obchodní, politické a kulturní středisko Přední Asie a udržel si svůj obchodní význam téměř po dvě tisíciletí. Rozvoj města vrcholil za vlády panovníka

Chamurapiho (1792 – 1750 před. n.l.), jenž sjednotil pod svou mocí celou Mezopotámii a vybudoval silný a velký stát. Za jeho vlády došlo k silné centralizaci, uskutečnila se stavba několika velkých zavodňovacích kanálů a řada dalších hospodářských reforem, což si vynutilo sjednocení právních předpisů. (Chamurapiho zákoník)

Egypt

Egypt byl na konci čtvrtého tisíciletí pořád v mladší době kamenné, ale jeho kontakty s Mezopotámií podnítily rychlý vývoj všech stránek civilizace. V polovině třetího tisíciletí dosáhla egyptská civilizace vývojové stadium s vyspělým státem, uměním, náboženstvím a hospodářstvím, které se v podstatě až do počátků křesťanské éry nezměnily, navzdory zahraničním vpádům a domácím převratům. O kulturní vyspělosti egyptské společnosti v té době svědčí nejen mohutné kamenné stavby, pyramidy, jejichž základny jsou s neuvěřitelnou přesností orientovány k světovým stranám, ale i vznik nejstaršího kalendáře světa, vytvořeného na astronomickém základě, s rokem o 365 dnech, z nichž 5 dní byly náboženské svátky a 360 dní tvořil občanský rok o třech ročních obdobích (záplavy, pučení, žně), každé o čtyřech měsících po 30 dnech s třemi desetidenními týdny.

V tomto období se těší rozvoji především **veřejná (státní a místní) správa, oblast infrastruktury a obchodu a oblast kultury a náboženství.**

Veřejná správa v Egyptě

Egypt patřil k typickým státům označovaným jako východní samovlády, které vznikly na územích, kde bylo třeba k existenci lidských společností organizovat rozsáhlá zavlažovací vodní díla. Patří tedy k nejstarším státům světa, které se vytvořily jako absolutní monarchie otrokářského typu. Dá se hovořit o „vzorové archaické společnosti“ (*Parsons*), s výbornou civilní byrokracií (*Herodotos*). Už ve starověku zde vytvořeny pozoruhodně „moderní“ instituty - *faraonovo oko* - obdoba člena Nejvyššího kontrolního úřadu, či *eisagogeis* - vládní komisař, generální advokát u správního soudu. Třída úředníků byla nesmírně rozvětvená a úctyhodná. Na jejím vrcholku stáli vezíři, nomarchové (nejvyšší úředníci egyptského kraje, nomu) a vysocí úředníci, kteří byli většinou šlechtického původu. Z méně vznešených rodin pocházely tisíce písařů, jichž bylo zapotřebí ke službám v rozložitém úřednickém aparátu, řízeném nejvyššími správními úředníky. Písaři se učili ve speciální škole ve Vésetu a měli též stanovený morální kodex.

V čele Horního a Dolního Egypta stál král „vládce obou zemí“. Od Nové říše se i osoba právě vládnoucího krále označovala názvem *per-ao* („Velký dům“), v řecké transkripci Pharaó, v pozdní řečtině vyslovované faraó, tedy názvem, který v starších dobách označoval královský palác jako sídlo vlády a přeneseně královskou vládu - nikoli tedy samotného krále.

Staroegyptský král měl postavení absolutního vládce a majitele celého Egypta. Teoreticky byla královská moc omezena zákony, které sám vydával a které byly i pro krále závazné. V praxi však panovníkova moc byla omezena mocí některých společenských skupin, jako byla šlechta, armáda, ale nejčastěji kněžstvo. Přes despotické postavení egyptského krále byla jeho pozice ve skutečnosti dost labilní, o čemž svědčí poměrně krátká období vlády jednotlivých egyptských panovníků.

K výraznému omezení královské moci došlo za V. dynastie, v době vítězství kněžstva slunečního boha Réa. Vysoké úřednické funkce velmožů se staly dědičnými, vznikly bohaté mocné rody, dědiční správcové jednotlivých krajů (nomů) si kolem sebe začali vytvářet malé dvory. Této decentralizaci moci se ani dalším dynastiím nepodařilo zabránit. Rovněž kněží opírající se o nesmírná bohatství chrámů a svého velekněze, usilovali o omezení moci krále.

Panovník stál v čele armády jako nejvyšší vojevůdce a z toho titulu v dobách války vedl osobně válečné operace. V rukou panovníka byla i zahraniční politika. Styky Egypta s okolními státy byly velmi čilé.

Zajímavost:

Z vývoje styků s chetitskou říší pochází **první zachovaná mezinárodní mírová a spojenecká smlouva**, kterou sjednali Ramesse II. a chetitský král Chattušiliš III. roku 1278 před n. 1. Oba králové se v ní zavazují **žít ve věčném míru, přispěchat si vzájemně na pomoc při útoku zvenčí i při vzpouře proti králi uvnitř země a vyměňovat si navzájem politické uprchlíky (!)**.

Odpovědnost za řízení ostatních věcí byla přenesena na **prvního ministra** — **vezíra**. Tato funkce se vyvíjela v závislosti na rozsahu pravomoci krále. Krátkou dobu po spojení Horního a Dolního Egypta za obou prvních dynastií stal král osobně v čele státní správy. Na začátku IV. dynastie (kolem roku 2650 před n. 1.) zavedl první král této dynastie Snofrew funkci prvního ministra a obsadil ji svým synem. Brzy se však ukázalo, že bude vhodné, když tuto funkci bude zastávat osoba odborně i vzhledem ke svým předchozím zkušenostem zdatná, a tak král pro tuto funkci vybíral osoby z řad nižších správních úředníků. Proto od V. dynastie (kolem roku 2500 před n. 1.) začala být svěřována vysokým státním úředníkům. Za odměnu tyto hodnostáři dostávali za manželku královu dceru, čímž se dostali do královské rodiny. (Z dnešního pohledu jistě zajímavý příklad *definitivy*... ☺) Rozsah pravomoci vezíra byl značný.

Předsedal nejvyššímu soudu, ale zejména byl hlavou správy včetně správy finanční (mimo jiné byl správcem pokladu).

Organizace místní správy

Základem místní správy země bylo staré rozdělení na **kraje**, dřívější soběstačné obcí. Správu hospodářství v jednotlivých krajích, zejména práce spojené se zavodňováním, měl v rukou **náčelník kraje**, nazývaný ve Starší říši *adžmer*. V době silné ústřední správy odpovídali za vedení hospodářské správy krajů královští úředníci s titulem správců krajů. Pozdější dědičnost těchto funkcí vedla na konci Staré říše k zesílení jejich moci. Správci krajů, **nomarchové**, měli k ruce správní aparát, jehož základem byla správa bývalých obcí, rada starších. K výkonu své moci měl správce kraje policii.

Hlavním úkolem správních úředníků bylo **řídít hospodářství, zejména zavodňovací práce**. S tím souvisela celá řada dalších činností, zejména **vybírání daní a zjišťování statistických údajů** pro výpočet daní. Závislost žní na výši roční záplavy Nilu byla poznána již v nejstarších dobách. **Na základě statistických záznamů bylo možné tedy přesně předem stanovit úrodu**. Proto všechna pole byla s největší přesností změřena, údaje zaneseny do podrobných **katastrů** a zároveň s údaji o výši záplav zaslána ústřední správě k vypočtení příslušné dávky. Kolem roku 2850 před n. l. bylo zavedeno i sčítání dobytka každým druhým rokem. Za XII. dynastie (2000 př.n.l) byla zavedena i daň z hlavy. Z této doby se nám zachovaly úřední seznamy členů jednotlivých domácností. O preciznosti těchto seznamů svědčí jejich dokonalá systematika. Osobní jména končila v staroegyptském písmu vždy tzv. determinativem, tj. značkou, která blíže určovala, zda jde o mužské nebo ženské jméno, a zda jde o osobu dospělou nebo dítě. Takže úředníci na první pohled mohli zjistit kolik mužů, žen a dětí má každá domácnost. U těhotných žen dokonce psali zvláštní značku, takže úřady měly přehled i o přírůstcích obyvatelstva. **K těmto účelům vznikl i zvláštní úřad** označovaný „úřad pro to, co mají lidi dávat“ neboli úřad dávek.

Místní správa byla tedy ve starém Egyptě velmi propracovaná a přísně hierarchicky členěna. Výkonnou moc měla policie většinou tvořená z nubijských sborů, které byly vojensky organizovány.

Hlavou správní organizace byl první ministr - vezír. Centralizace úřadů však v Nové říši dosáhla takového stupně, že veškerou náplň své funkce již nebyl vezír sám schopen zajišťovat. Proto začali být jmenováni dva, jeden pro jižní Egypt, druhý pro severní Egypt. První ministr posílal do krajů své „posly“, kteří kontrolovali správu jednotlivých oblastí a

vždy prvního dne čtvrtého měsíce každého ze tří staroegyptských období zasílali podrobnou zprávu o své činnosti.

Nejmenšími správními jednotkami byly obce, které zejména v době byzantské tvořily osoby, mající též práva a povinnosti, neměly však charakter korporace.

Situace v oblasti technické infrastruktury a obchodu

Role „státu“ byla významná především z hlediska výstavby zavlažovacích systémů, silnicí a dalších velkých staveb (viz. např. pyramidy). Astronomické sledování, kalendáře sledování kolísání hladiny Nilu – role kněží – chrámy – státní náboženství. Obchod mezi státy existoval již mezi mezopotamskými státy i říšemi. Jednotlivé obchodní expedice zpravidla financoval stát a často bylo těžké říci, zda jde o obchodní či vojenskou misi.

Náboženství a kultura

Instituce pečující o věrouku byly v rukou dědičné kněžské třídy, zasvěcené do obřadů, do jejichž jádra obyčejný smrtelník téměř nikdy nepronikl. Kněží v průběhu času nabyli při udržování oblíbenosti a prosperity kultů významných nezadatelných práv. Díky náboženství se vystavělo mnoho církevních staveb, jež se staly odkazem kultury daného období. Tyto stavby nejenže pomáhají vytvořit lepší obrázek o stavu a vyspělosti tehdejších kultur, ale bylo též nutné shromáždit peníze na výstavbu těchto chrámů. a právě zde se začíná projevovat vliv státu (panovníků). Například ve starověkém Egyptě byl znamením ekonomické prosperity rozmach stavitelství v zemi. Faraóni se při výstavbě mnoha nových objektů nechali inspirovat projekty starobylého hlavního města Mennoferu a nového náboženského střediska Vésetu. Ve velkolepém areálu chrámů v Karnaku byl vybudován mimo jiné i hlavní zádušní chrám boha Amona, který se stal nejbohatším ze všech chrámů z Nové říše. Královské hrobky byly z bezpečnostních důvodů umístěny v „Údolí králů“, kaňonu na západním břehu Nilu u Vésetu. Byly vybudovány ohromné pohřební chrámy, paláce, svatyně a nové královské sídlo. Umělecké předměty, vyrobené v tehdejší době, jsou nepřekonatelné jak z hlediska uměleckého, tak co do množství.

Asýrie

Správní systém egyptský byl překonán až **Asýrii**, (ca. 700 př.n.l) Vládce Tiglatpileasar III. vybuvoval nejučinnější vojenský, finanční a správní systém, jaký svět doposud znal. Jeho středem bylo vojsko. Zrušil organizaci domobrany a buovoval stát kolem stálého pravidelného vojska. Hlavním zaměřením národa se stala válka; jeho bohatství a prosperita se udržovaly

kořistí a kontrolou obchodu a financí. Polovojenská byrokracie vykonávala funkce vlády doma a v dobytých oblastech a představovala první vzor centralizované vlády říše nad vzdálenými provinčními územími. Byla to první opravdová vojenská společnost v dějinách. Veškeré úsilí se věnovalo zvyšování výkonnosti vojska nebo zajišťování neustále asyrské převahy nad všemi případnými nepřáteli. Asyrská polní vojska se někdy blížila síle 100 000 mužů. Vojska této velikosti vyžadovala velké zásobovací vozatajstvo pro pouštní nebo horské operace a mohla fungovat jen s hladce operujícím štábem a systémem týlového zabezpečení.

Persie (ca 500 př.n.l.)

Persie se vyznačoval velice zajímavou formou vojenské správy. Na porobených národech se požadovala vojenská služba. Posádky, roztroušené po celé říši, tvořily hlavně jednotky z jiných oblastí, ale vždycky zahrnovaly perský kontingent. Expediční síly vojska byly také mnohonárodní. Tyto různé skupiny byly k Peršanům překvapivě velmi loajální, většinou pro jejich politiku shovívavosti vůči poraženým a pečlivě kontrolovanou, ale decentralizovanou správou. Říše byla rozdělena na 20 provincií neboli satrapií a v každé z nich vládl spolehlivý a schopný úředník. Hlavní vojenská posádka v každé satrapii byla pod velením vojevůdce, který byl přímo zodpovědný panovníkovi, což zabraňovalo nebezpečnému soustředění moci v kterékoli provincii. Na dvoře panovníka byl generální inspektor („královo oko“), který měl dohled nad všemi aktivitami provincií. Tento složitý, ale nikoli těžkopádný systém dozoru a kontroly byl usnadněn systémem jízdních posílů, kteří používali vynikající silniční síť.

Čína

I v Číně byl postupně vytvořen složitý byrokratický aparát, který spravoval celou zemi jménem krále (císaře). Právě Čína je však zajímavá tím, že se zachovaly velice cenné literární prameny týkající se teoretických poznatků o státní správě, byrokracii a právu. Za bibli legalismu bývá považována *Kniha správce* vzniklá z iniciativy Šang Janga (zemřel asi v roce 338 př.n.l.). V této knize je věnována systematická - a ve světové literatuře ve své době ojedinělá - pozornost úloze byrokracie v centralizovaném státě. Šang Jang rozebírá podmínky, za kterých se může byrokracie osamostatnit a vládnout namísto panovníka, a předkládá návrhy mnohých opatření, jak si zcela byrokracii podřídit „ve vyšším zájmu“ stability vlády a

státu. ... *Knihy správce* obsahuje i vizi právního státu. ... „Moudří zákony tvoří, hloupí věří, že mohou zákony vládnout“. Zákony v tomto pojetí stojí nad monarchou i nad byrokracií... Šang Jang ovšem poznal i základní tezi sociálně-právního státu: „Dokáže-li stát i to, aby se chudí stali bohatými a bohatí chudými, stane se silným státem a hegemonem.“ Pro konfuciánské filozofy znamenalo „spravovat“ postupovat správně. (Lid je třeba nakrmit a vzdělat.)

Prvním projevem moudrosti je při správě věcí veřejných umění sebekázně, sebeovládání, schopnost vyslechnout i sebevětší nehoráznost, nic věcného neřici a příjemně se přitom usmívat. (Šenův ideální profesionál..., Šen Pu-chaj, 337 př.n.l.) Nejlepší v řadě případů je, neudělá-li vládce vůbec nic a nezjistí-li jeho poddaní, co si o věci myslí. To, co napsal o organizaci byrokratického aparátu a o kvalifikačních předpokladech výkonných mandarínů Šen Pu-chaj, přežilo bez podstatných změn v Číně až do moderní doby. Šen v duchu mnoha našich současníků vysvětluje výhody dělby práce a přesného rozdělení kompetencí a princip hierarchické výstavby spolu s přísnou subordinací považuje za základní stavební kámen byrokracie. Úřednická místa mají být podle něho obsazována na základě uplatnění tří kritérií: podle prokázaných znalostí kandidáta, podle výsledků uchazečovy dosavadní praxe a s přihlédnutím k pravidlům kariérního postupu ve státní službě.

Shrnutí:

První státní útvary vznikaly jako důsledek významných technologických změn, které umožnily, aby se výkon řídicích činností ve společnosti funkčně osamostatnil. Tento proces trval stovky a tisíce let, je těžké stanovit, kdy přesně vznikají první státní útvary. Již od čtvrtého tisíciletí př.n.l. se začínají konstituovat první starověké státy a říše – Mezopotámie a o něco později Egypt. Mezi hlavní činnosti, které spadaly do výkonu státní moci ve starověkých státech patřilo: zjišťování potřeby pozemků, vody, zavodňovacích prací; vyčíslování přínosů veřejných prací; vybírání a spočítávání daní a poplatků; určování termínů pro trhy, nejdůležitější zemědělské práce; rozvoj poznání, vytváření toků informací; soudní moc, represivní funkce, obrana a expanze.

Klíčová slova

neolitická revoluce
dělba práce
funkce prvních států
Mezopotámie
Egypt
Asýrie
Persie
Čína

Otázky k procvičení

1. Co mají starověké státní útvary společného? Zkuste definovat hlavní charakteristické znaky.
2. Vyhledejte v pramenech a podrobně prostudujte mapy popisovaných říší. Udělejte si obrázek o jejich rozlohách i o vzdálenostech mezi nimi, resp. i o vzdálenostech mezi metropolemi států a okrajovými částmi říší.
3. Zkuste v odborné literatuře vyhledat, co je známo o dějinách osídlení našeho území v období zhruba v letech 3000 – 500 př.n.l.

3. Antické Řecko a Řím

Antické státy bývají právem nazývány kolébkou současné západní civilizace a kultury. Pro vývoj dnešních forem veřejné moci zde byly položeny základy. Poprvé je na státní úrovni postulována a prakticky realizována zásada demokracie a občanský princip. Současně jde o dobu, která přinesla velký pokrok z pohledu vývoje teoretických názorů na stát a veřejnou správu. Tato kapitola přináší především exkurz do vývoje forem vlády a struktury orgánů státní moci.

Řecko

Základní jednotkou politické a společenské organizace ve starověkém Řecku byl nezávislý městský stát - polis. Městské státy začaly vznikat na řeckém území v průběhu 8. stol.př.n.l., tj. na začátku tzv. archaického období (asi 800-500 př.n.l.). Hlavním odvětvím ve výrobě bylo v této době zemědělství a chov dobytka. Řemeslo se už oddělilo od zemědělství a stalo se samostatným odvětvím. Po archaickém období následuje období klasické (asi 500-338 př.n.l.), kdy Řekové přišli na mnoho politických, filosofických a vědeckých poznatků, které ovlivnily západní civilizaci.

Formování malých státeků v Řecku bylo podpořeno i specifickými přírodními podmínkami země, jejíž povrch tvoří četné nížiny a malá údolí obklopená horami. Městský stát byl malou územní jednotkou obvykle se zemědělskou půdou (na níž pracovala většina jeho občanů) a s městským střediskem, obehnaným zdí. Lišily se od sebe mírou zapojení občanů do politického a legislativního rozhodování o svém vlastním území a náboženskými tradicemi.

Zpočátku stála v čele každého městského státu rodová aristokracie, i když na rozhodování se podílela také lidová shromáždění. Avšak asi od roku 750 př.n.l. docházelo ke vzpourám proti vládnoucí aristokracii a k útokům na její pozice. Tento proces byl výsledkem zavedení gramotnosti v Řecku a zveřejnění zákonů i pro nearistokratické občany. V letech 750-600 př.n.l. vzniklo na pobřeží Egejského, Jaderského a Černého moře mnoho nových městských států. To vše včetně nového rozdělení půdy, s sebou přineslo problém rozdělení moci a bohatství. Navíc zavedením nové vojenské taktiky a se vznikem těžkooděné pěchoty rekrutující se z neurozených občanů dostali „obyčejní“ lidé do rukou značnou moc.

Společenské rozpory byly vyhoceny natolik, že bylo nutné vydávat postupně zákony omezující moc aristokracie. V mnoha městech byla dědičná vláda aristokracie nahrazena vládou tyрана. Po takovém společenském převratu se v mnoha městských státech ujala vlády malá skupina lidí (oligarchie), u níž nebyl směrodatný rod ale majetek.

Změny v sociálním a majetkovém rozvrstvení se promítají do společenské a politické organizace. Šlechta, která již dříve nabývala vrcholu, obsadila nejvyšší radu nazývanou *areopag*. Ta ročně volila nejvyšší úředníky tzv. *archonty*, kteří měli funkci strážců práva. Se šlechtou však zápasí o politický vliv nová aristokracie, peněžní, vzniklá z velkovýrobců a obchodníků. V právní oblasti se vytváří nová ustanovení a zabezpečuje se svobodné disponování s majetkem a s rozvojem soukromého vlastnictví, obchodu a řemesel. Místo někdejšího rozhodčího řízení již existují soudy, jejichž řízení se musí strany podrobit a jejichž rozsudky jsou vydávány ze státní moci. V archaickém období se staly nejvýznamnějšími mocnostmi dva městské státy: Sparta a Athény.

Sparta

Sparta se vyvinula v autoritářský stát jehož občané byli vychováváni v armádě podle přísného výcvikového programu již od svých sedmi let. V 6.stol.př.n.l založila silná Sparta s pomocí vojenských a diplomatických prostředků peloponéský spolek, zahrnující městské státy na Peloponésu, jenž se stal nejmocnější silou v Řecku. Zdánlivě byla Sparta vojenskou demokracií, ale ve skutečnosti však vládla vojenská aristokracie. **Vykonávala svou moc těmito ústavními orgány:**

- 1) **Králové** patřili každý k jedné z obou dynastií, které ve Spartě vládly. Titul byl doživotní a dědičný. Původně měli nejvyšší moc vojenskou, soudní i některou kultovní.
- 2) **Gerúsiá** byla královská rada 28 občanů nejméně šedesátiletých. Rada starších připravovala návrhy, aby o nich hlasoval lid. Postupně její pravomoc rostla, takže mohla odepřít platnost usnesením lidového shromáždění. Vedle této v podstatě zákonodárné moci, měla gerúsiá moc správní. v oblasti soudní jí příslušelo soudit trestné činy proti státu a některé činy hrdelní. Z její pravomoci nebyli vyňati ani králové.
- 3) **Apella** - lidové shromáždění, se skládalo z občanů aspoň třicetiletých, plnoprávných a „rovných“. Směla pouze vyjadřovat svá stanoviska k návrhům, které jí předložili králové nebo členové gerúsie. Pravomoc apelly byla nejčastěji volební, rozhodování o nástupnictví v královské hodnosti, otázky války a míru, udělování či zbavování občanských práv. Její zákonodárná moc byla jen formální.
- 4) **Eforové - dohlížitelé** počtem pět, byli nejmocnějším ústavním a politickým činitelem ve státě. Vedli mj. soudy o sporech ve věcech občanských, spravovali státní finance, dozírali

na vojevůdce, jednali s vyslanci. Dozírali nad soukromým životem spartských občanů. v rukou aristokracie byli nástrojem ovládnání státu včetně králů.

Soudní pravomoc ve Spartě byla rozdělena mezi krále, gerusii a efory. Přestupky trestali i ti úředníci, kteří měli na starost obor správy.

Athény

Naproti tomu v Athénách byly položeny základy demokracii. První kroky k tomuto učinil svými opatřeními Solón. Jeho reformy se datují na dobu 594-3 př.n.l. Právě on založil instituce na teritoriální, nikoliv na rodové příslušnosti. Byla vytvořena veřejná moc, která již nebyla totožná se souhrnem ozbrojeného lidu a poprvé byl lid (*démos*) rozdělen k veřejným účelům nikoli v podle příbuzenských skupin, ale podle společného sídliště. Zřídil novou „radu pěti set“, která se zabývala administrativními pracemi a připravovala pro shromáždění obchodní záležitosti. Tato rada se později stala nejvýznamnějším orgánem, která spolu s lidovým sněmem a lidovými soudci dohlížela na soudní pře a činnost úředníků. V době před Solónem byla veškerá soudní moc v rukou *areopagu* a *archontů*. Rozhodovali s konečnou platností. Solón zřídil nový soudní lidový tribunál, zvaný *heliáia*. Ta byla početným shromážděním lidu s 500 až 1500 i 6000 členů. Její členové byli ustanovováni losem ze všech občanů bez rozdílu majetku.

Ve společenském a státním zřízení došlo též k velmi významné reformě. Solón provedl reformu spočívající v tom, že aténští občané byli podle výnosu svého pozemkového majetku, nezávisle na svém původu rozděleni do čtyř tříd. Podle toho byly odstupňovány jejich občanské povinnosti ke státu i práva na účast v jeho řízení. Občané prvních dvou tříd požívali všech politických práv, ale měli také povinnosti, které byly spojeny s největšími výhodami. Členové třetí třídy mohli být voleni do nižších úřadů a čtvrtá skupina se mohla podílet na správě státu jen ve shromáždění lidu. Solón tak zavedl do Athén demokracii, i nejnižší třída „dělníků a řemeslníků“ dostala značnou míru občanských práv. **Orgány státní moci v této době představovaly:**

- 1) Lidové shromáždění všech athénských občanů.
- 2) Rada (*búlé*) měla být politickou protiváhou sněmu. Rada o 400 až 500 členech připravovala návrhy zákonů a jednala o správních a hospodářských věcech.
- 3) Areopag měl omezeny pravomoci pouze na dozor a zachovávání zákonů, zejména ústavních a soudnictví v některých věcech.

4) Úřady - zejména archontů, zůstaly v dřívějším složení. Jejich představitelé však jsou voleni lidem, podléhají lidové kontrole a po skončení úřadu se lidovému shromáždění zodpovídají ze své činnosti. Funkce archontů byly rozmanité: jeden vykonával dozor nad rodinnými, především dědickými spory a náboženskými otázkami, jiný soudy s cizinci, státní pohřby občanů padlých v boji za vlast apod.

V Solónově díle dále pokračoval Kleisthénés. Nejdůležitější Kleisthenovou reformou bylo nové rozdělení athénských občanů, založené důsledně na územním principu. Zrušil a zlomil tím moc rodové šlechty, zbavil ji někdejšího vlivu v lidovém sněmu. Kleisthénés rozdělil Attiku na tři části: Athény, přímoří a vnitrozemí. Každá část měla deset okresů (fýlů). Nové fýly byly složeny vždy z jedné třetiny - tritye z obyvatelstva městského, vnitrozemského a přímořského. **Rozdělení bylo podkladem pro volbu do rady, pro určení daní i vojenských povinností.**

Kleisthénovy reformy jsou mezníkem ve státním vývoji Athén. Od jeho doby je státní administrativa (ústava) orientována demokratickým směrem, je pokládán za zakladatele demokracie v Athénách. Zavedením všech těchto reforem se Athény staly významnou mocenskou silou.

Zajímavost:

Z ekonomického hlediska je velice významným objevem vynález kovových mincí. Nejstarší mince pocházejí cca ze sedmého století př. n. l. z Malé Asie. Původně šlo asi o reklamní trik nějakého bankéře či obchodníka, velice rychle se ovšem prestižního a ziskového potenciálu mincí zmocnili vládcové a přivlastnili si právo ražby peněz jako státní monopol. V samotném Řecku k tomu přibyl i státní monopol na těžbu drahých kovů (státní stříbrné doly...).

Řím

Na konci doby bronzové (asi 1000 př.n.l.) existovalo na území pozdějšího Říma několik osad, které se kolem roku 600 př.n.l. sloučily v jeden celek, kterým vládli králové. V době, kdy byl vyhnán poslední z nich, měl Řím pod svou nadvládou již značně velké území. Disponoval silnou armádou a pěstoval obchodní a diplomatické styky nejenom s podmaněnými latinsky mluvícími městy, ale také s mocnými etruskými táty na severu, řeckými koloniemi na jihu a dokonce i s Kartágem.

Za republiky, založené kolem roku 509 př.n.l., se o moc dělili dva každoročně volení konzulové, kteří spravovali město a veleli armádě. Radili se s radou starších, senátem, do

kterého byli později voleni jednou ročně i mladší úředníci. Pouze v případě mimořádného ohrožení byl jmenován jeden diktátor maximálně na dobu šesti měsíců.

Tyto funkce mohli nejdříve zastávat pouze patricijové, dědičně privilegovaná vrstva urozeného původu. Avšak ve 4. Století př.n.l. získali přístup k nejvyšším úřadům také bohatí občané z řad plebejců. Plebejové si na svých shromážděních volili své úředníky nazvané tribuni lidu, hájící jejich zájmy. V roce 287 př.n.l. získali plebejové právo schvalovat zákony na svých shromážděních, a tím skončily boje za přiznání občanských práv mezi patriciji a plebeji. Republika prakticky zaniká úkladnou vraždou Caesara r. 44.př.n.l.. Nastává období Římské říše.

Římská armáda

Na konci období republiky se římská armáda přeměnila v profesionální vojenské jednotky, proslulé svou taktikou a přísnou disciplínou. Císař Augustus provedl reformu armády a trvale ji rozmístil v odlehlých provinciích císařství. Dohromady čítala okolo 300 000 mužů. Polovina jich sloužila v legiích (samostatné jednotky o 5000 mužích), složených z římských občanů, a polovinu tvořily kohorty pomocných vojsk, v nichž sloužily vojáci pocházející z provincií, kteří obdrželi římské občanství i jako odměnu za 25letou službu v armádě.

Stát a občané - vzájemné vztahy

Římské císařství s jeho základním administrativním rozdělením se rozkládalo na území dnešních 25 států a mělo přes 50 miliónů obyvatel. Pax Romana (římský mír) se podařilo udržet i přes občasnou neschopnost ústřední vlády. Pax Romana znamenal dlouhé období míru a pořádku v oblasti Středozevního moře, které umožnilo rozvoj obchodu za těch nejpříznivějších podmínek. Stát totiž minimálně ovlivňoval každodenní život římských občanů. Císař, který pracoval s malým písařským sborem domácích otroků a propuštěnců, pověřil správou provincií provinciální místodržící a správce zvané prokurátoři, z nichž si každý vybíral své spolupracovníky. Byrokracie a civilní služba neexistovala.

Římští občané se podíleli na správě celého císařství. Provincie měla města s vlastními řídicími orgány a za jejich fungování, administrativu a vybírání daní odpovídaly privilegované vrstvy. Města byla vybudována podle římského vzoru, měla vlastní senát a úředníky každoročně volené z nejbohatších vrstev. Tito lidé dosáhli svého postavení peněžními příspěvky na veřejnou výstavbu, dobročinné účely a slavnosti. Okázale zdůrazňovaná dobročinnost bohatých občanů byla jedním z typických rysů římské civilizace.

Z ekonomického hlediska spočívalo římské impérium na dvou sloupech: zemědělství a obchodě. Zemědělské přebytky (tj. produkce převyšující životní potřeby zemědělců a jejich rodin) byly sice z hlediska individuálních rolníků malé, ale když se pomocí daní a odvodů sečetly, vytvořily docela slušnou sumu. Byly použity na armádu, úřednický aparát říše a pro městské obyvatelstvo. Daňové zatížení se neustále zvyšovalo, ale jeho břemeno bylo nepřímé a úměrné k výhodám státní moci. Mnohé velké statky, majetky šlechty, byly osvobozeny od daní a daňové břemeno tak celou svou váhou spočívalo na těch, kdo byli nejméně schopni je unést. Při inflaci ve třetím století, kdy daňové příjmy nestačily pokrýt výdaje na armádu a státní aparát, se vláda uchýlila k vyměřování naturálních dávek, které Dioklecian transformoval do normálního příspěvkového systému. Třebaže toto drastické opatření dosáhlo z krátkodobého hlediska svého cíle, úplně rozvrátilo samu podstatu ekonomického systému říše. Pod ochranu vzkvétajících velkostatků (osvobozených od daní) se uchýlovali drobní rolníci. Postupně se z velkostatků stávaly opevněné hrady, centrální moc klesala, ekonomický systém se hroutil.

Stát a státní správa

Základními instituty římské republikánské ústavy byla lidová shromáždění, senát a magistráti impéria. Každý z těchto institutů reprezentuje jednu složku římského ústavního života: Comitia živel demokratický, senát živel aristokratický, magistráti živel monarchistický. Všechny tyto tři živly se uplatňují svým způsobem a ve vzájemné rovnováze. Ústředním pojmem římské ústavy a státní správy je imperium. Rozumí se nejvyšší vládní moc, zásadně neomezená a nedílná. Zahrnuje jak právo zákonodárné iniciativy, nejvyšší vojenské velení, jurisdikci (civilní soudnictví), tak trestní a správní pravomoc. Každý nositel impéria měl nejvyšší moc celou a nedílnou a byl tedy oprávněn ke kterémukoliv aktu vládní moci.

Comitia - lidová shromáždění

Comitia jsou sněmy všech svobodných římských občanů. Jejich úkolem bylo volit konzuly, praetory a censory. Dále rozhodovala ve věcech soudních, v trestních sporech působila jako orgán apelační, udělovala římské občanství, rozhodovala o vyhlášení války a měla zákonodárnou pravomoc. Comitia tributa byla organizována na územním principu. Volila nižší úředníky, schvalovala zákony a působila též jako odvolací instance při odsouzení na pokutu. Comitia svolávali nejvyšší úředníci. Samo shromáždění nemělo zákonodárnou iniciativu, mohlo projednávat jen ty otázky, které byly předloženy magistrátem.

Senát

Senát sehrál v politickém životě římské republiky úlohu prvořadého významu. Formálně měl pouze poradní funkci, s postupem doby se však stal rozhodujícím činitelem v Římě. Členové senátu nebyli voleni lidem, ale jmenováni, původně konzuly, později cenzory. Základem politické váhy senátu bylo, že byl správcem římských financí a rozhodujícím hospodářským orgánem. Sestavoval rozpočet vnitřních výdajů, zejména na vojsko, rozhodoval o daních, povoloval výlohy na státní reprezentaci, zajišťoval potraviny pro lid, kontroloval správu státních pozemků, staveb a komunikací. Významné pravomoci měl senát v zahraniční politice, byl jakýmsi ministerstvem zahraničních věcí. Vedl mezistátní jednání, dozíral na správu provincií, určoval postavení podrobených obcí a států. Ve vojenských záležitostech připravoval podklady pro comitia, která potom s konečnou platností rozhodovala o vedení válek, senát pak určoval vojevůdce jednotlivých provincií. Byl hlavním ochráncem státního náboženství, dozíral a povoloval stavbu chrámů. V případě ohrožení bylo senátu přiznáno právo činit mimořádná opatření, zejména určit konzulům povinnost jmenovat diktátora a udělovat magistrátům neomezenou pravomoc k obnovení pořádku.

Všechny tyto pravomoci učinily ze senátu nejdůležitější orgán státní moci, na kterém byli každým rokem jinak obsazované magistratury a mnohdy zmanipulovaná a zkorumpovaná lidová shromáždění do značné míry závislá.

Magistratury

Magistráti byli volenými úředníky římské republiky, úřady byly teoreticky přístupné každému římskému občanovi. Volbu prováděla lidová shromáždění. Společným rysem všech magistratur byla:

princip annuity – dočasnost, byli voleni na jeden rok.

princip kolejality - úřady se obsazovaly vždy několika kandidáty, jejichž pravomoc byla stejná, jejich jednání bylo společné.

princip bezplatnosti - výkon funkce byl věcí cti - úředníci nedostávali plat (honor = pocta, odtud honores - úřady)

princip odpovědnosti - magistráti odpovídali za výkon své funkce lidovým shromážděním.

Zajímavost:

Mohla začít fungovat dokonce i tak finančně náročná instituce jako „státní alimentární fond“, který dokázal podporovat drobné a střední podnikatele a být přitom natolik obchodně úspěšný, že ze splácených úroků „uživil“ i systém sociální podpory pro desetitisíce

nemajetných občanů. Za Traiana vyhlásila císařská exekutiva dokonce i velmi současně znějící koncepci „služby společnosti“.

Shrnutí:

Na půdě antických států byly položeny základy dnešních forem veřejné moci. Poprvé je na státní úrovni postulována a po jistou dobu prakticky realizována zásada demokracie a občanský princip. Sledujeme-li tehdejší funkce státu, zjišťujeme, že jsou již velice rozvinuté a komplexní. V oblasti působení veřejné moci se nachází: tvorba práva, veřejná správa (matriky, informační systém, daně), zahraniční politika, armáda, justice, policie, charita, církev, kultura, sport, základní technologická infrastruktura (zavlažování, voda, silnice), tvorba peněz, zahraniční obchod, těžba nerostů.

Klíčová slova

Řecko

Sparta

Athény

Solón

Kleisthénés

Řím

Pax Romana

Otázky k procvičení

1. Porovnáte-li principy, na kterých fungovaly římské magistratury s moderními principy veřejné správy najdete jisté shody i rozdíly. Pokuste se je specifikovat.
2. Vliv Římské říše přesáhl hranice jejího území. Máte představu o tom, zda se na našem území objevují archeologické památky na toto období? Kde se nacházejí a z jaké jsou doby?
3. Zkuste v odborné literatuře vyhledat, které kmeny obývaly naše území v první polovině prvního tisíciletí, tj. v době největšího rozmachu a později zániku říše Římské.

4. Vznik feudálních států v Evropě

Zánikem Římské říše se počíná v Evropě nová epocha, kterou obvykle nazýváme středověkem. Její začátek je poznamenán rozpadem rodových společností u Germánů a Slovanů a vznikem nových států. Tato kapitola popisuje změny v postavení ústřední moci v průběhu vývoje feudálních společností. V některých tehdejších institucích stavovského feudalismus můžeme spatřovat prapředky demokratických institucí. Pozornost zaměříme především na nejvýznamnější oblasti působení feudálního státu: armádu, vztah k církvím a postavení místní správy (měst).

Začátek nové epochy, středověku, je poznamenán rozpadem rodových společností u Germánů a Slovanů a vznikem nových států. Dílem vznikají tyto státy na území, jež patřila kdysi k říši římské (tak např. germánský stát Franků anebo slovanský stát Bulharů), dílem vznikají v oblastech, které dosud státní život nepoznaly (tak např. germánské státy na území mezi Rýnem a Labem, slovanské státy na východ od Labe atd.). U Germánů a Slovanů nevzniká rozpadem prvotní pospolného zřízení stát typu otrokářského, ale stát feudální.

Po celou dlouhou dobu své existence byly evropské feudální státy převážně státy zemědělskými. Nejvýznamnější produktivní sílu tvořili nevolníci. Půda, hlavní výrobní prostředek, patřila feudálům, šlechtě. Feudálové ji postupovali nevolníkům do užívání a z titulu vlastnického práva k ní a omezeného vlastnického práva k nevolníkům vymáhali od bezprostředních výrobců různé formy feudální renty (roboty, naturální dávky, peněžité platy).

Pokud jde o **formy** středověkého státu, je možno rozlišovat různá stadia, resp. čtyři různé formy. Některé země ovšem nemusely nutně projít všemi (např. Anglie):

1. Za **raného feudalismu** dochází k dočasné a přechodné centralizaci feudálních států. V jejich čele stojí králové (knížata), jež vládou víceméně samostatně, rozumí se ovšem, že ne za svou osobu, ale v zájmech světské a duchovní šlechty. Pro vyšší stadium raného feudalismu je příznačná *decentralizace* státní moci, feudální politická roztříštěnost. Je podmíněna naturální povahou raně feudálního hospodářství. Jak se státní území drobí na ekonomicky víceméně samostatné oblasti, dochází i ke tříštění politickému. Zeměpánové jednotlivých území se stávají nezávislými vládci a královská moc trvá často jen nominálně.
2. Pro období **rozvitého feudalismu** je charakteristickou formou vlády tzv. stavovská monarchie. Za stavovské monarchie vládne král spolu se stavy, tj. s reprezentanty politicky privilegovaných tříd obyvatelstva. Mezi nimi se objevují již zástupci měst, jež právě v tomto období zaznamenávají první velké hospodářské a politické úspěchy. Pro

většinu evropských zemí je období stavovských monarchií obdobím překonávání decentralizace a vytvoření jednotných států. Výjimkou jsou hlavně Německo a Itálie, kde rozdrobenost trvá a je spíše utvrzována než likvidována.

3. V periodě **úpadkového feudalismu** vystřídá stavovskou monarchii monarchie absolutistická. Tato forma vlády je úzce spojena s narůstáním hospodářské a politické moci měšťanstva. Městská buržoazie se stává nebezpečným protivníkem feudální šlechty. Pokud jsou síly víceméně v rovnováze, lavíruje král mezi nimi, podporuje jednou tu, podruhé onu, staví se nad ně, vládne jakoby nezávisle, jakoby sám. Zřízení absolutní monarchie se stalo možným proto, že postupně upadala síla velkých feudálů, kteří byli původně nejvážnějšími protivníky zvýšení královské moci a centralizace správy. Naopak roste postupně vliv a ekonomická moc nové společenské vrstvy – buržoazie, která se vyvíjí ze středověkého měšťanského stavu. Její zástupci se dostávají do správního aparátu, ekonomicky se propojují s vládnoucí mocí a získávají stále větší vliv. **Mají bezprostřední zájem na hospodářských spojích po celé zemi, na její jednotě, centrální a efektivní správě a tudíž na překonání zbytků feudálního partikularismu.** I značná část šlechty podporovala vznik absolutní monarchie, neboť k potlačování sílícího sociálního napětí (selská povstání) bylo třeba koordinovaného a funkčního státního aparátu. Královská moc dostává možnost lavírovat mezi dvěma silami šlechtou a buržoazií. **Osvícení, loajální a práva znalí státní úředníci měli postupně přebírat řadu úkolů ze sféry dřívější vrchnostenské, městské a církevní správy, zabývat se v širší míře organizováním veřejných prací, dozorem školským, náboženským, výkonem pořádkové a bezpečnostní policie, jakož i policie zdravotní, stavební či živnostenské. Státu přibývaly úkoly v oblasti obchodu, zemědělství, dopravy, poštovníctví a v podobných, dříve neznámých oblastech pozitivní činnosti státu.** Autoritářská regulace hospodářské politiky prováděná v zájmu státní pokladny byla ztělesňována byrokratickým aparátem. Absolutní monarchie vytvořila typ správy opírající se o síť *intendantů spravedlnosti, policie a financí*, jejichž úřady kontrolovaly soudy, vykonávaly dohled nad městy a venkovskými obcemi, dohlížely na školství i provádění veřejných prací, a zejména kontrolovaly finanční a daňovou správu.

Např. Francie má zřejmě primát v implementaci merkantilistických nástrojů do správní politiky centralistického státu. *J.B. Colbert* povýšil fiskální politiku státu na jistý druh umění, i když sám shazoval své počínání výrokem o tom, že umění vybírat daně se v podstatě neliší od dovednosti škusbat husy.

Zánik feudalismu byl postupným procesem, který v Evropě vyvrcholil revolučním rokem 1848. Jeho délka byla ovšem různá v jednotlivých zemích. Způsob konstituování buržoazních států byl do značné míry ovlivněn ekonomickými okolnostmi a strukturou absolutistické státní moci v jednotlivých zemích.

Společnými prvky přitom byla jistá razantnost změn. Ve všech zemích docházelo k mocenským změnám skokově, prostřednictvím revolucí resp. výsledkem válek. Docházelo i k několikanásobným opakovaným změnám ve formě vlády (monarchie – republika – císařství – republika – císařství...). Vývoj jednotlivých zemí byl výrazně ovlivňován mezinárodní situací (viz. Velká francouzská revoluce 1789 a následující éra císaře Napoleona).

Vše probíhalo v období zrychleného vývoje technologií a produktivity práce. Právem hovoříme o průmyslové revoluci. Začíná se utvářet moderní industriální společnosti. Relativně upadá úloha zemědělství, uvolněná pracovní síla se přelévá do průmyslových odvětví.

Industriální změny bylo provázeny významnými změnami komerčními, finančními, politickými, ideologickými, sociálními. **Z hlediska veřejné správy došlo k rozšíření pozitivně vymezených funkcí státu o péči o technickou infrastrukturu (zejména dopravní).**

Vojenské aspekty významné z hlediska veřejné moci:

Feudalismus byl založen na vojenské koncepci, která se týkala především místní obrany. Každý velký pán obdržel své pozemky od krále. Zato musel být připraven přivést muže ze svého místního kraje pro operace na královu výzvu, každý rok na určitou dobu, obvykle 40 dnů. Především byl však odpovědný za místní bezpečnost svých zemí po 365 dnů v roce. Vlastníci půdy tedy poskytovali svému lidu ochranu a dostávali od něj zato služby a zboží. Tento trend byl dočasně pozdržen stabilitou centralizované říše Karla Velikého (začátek 9.stol.).

Zajímavost:

Z doby Karla Velikého se zachovalo pět císařských výnosů vydaných v letech 803-813. „Stát“ v nich předepisoval povinnosti vazalů při přípravě povolávaných vojsk, majetkový základ pro povolávání jednotlivých vojáků do vojska, organizaci jednotek, zbraně...

V západní Evropě byla feudalizace společnosti urychlena vlivem vpádů Vikingů a Uhrů. Králové a šlechtici prováděli horečná opatření na ochranu svých majetků - lidí, domácích zvířat a obchodních středisek. Tato opatření měla dvě hlavní formy: stavbu pevností (hradů) na ochranu venkovského obyvatelstva a obchodních středisek, a vytvoření trvalých vojenských oddílů každého vlastníka půdy pro obsazení pevností posádkou a pro napadání nájezdníků, kdekoli to bylo možné. Tato stálá vojska tvořili pouze jezdci - rytíři a zbrojnoši. Upevňuje se feudální společnost, založená na rytíři na koni a opevněném hradu, kde silní chránili slabé - a slabí za to platili, nezávislá střední třída zmizela. Svobodní občané s určitým bohatstvím a majetkem se stali vazaly sousedního pána a výměnou za jeho slib ochrany se zavázali (a někdy i své poddané), že mu budou sloužit jako jízdní vojáci za určitých jasně stanovených podmínek. Chudší svobodní občané se prostě stali otroky nižší nebo vyšší šlechty. I když podléhali vojenské službě, byli málokdy povoláváni, s výjimkou pomoci při obraně pánova hradu.

Poněvadž zbraně a zbroj byly nákladné, mohli se zpočátku vybavit pouze bohatí členové aristokracie. Dva faktory způsobily změnu této situace. Za prvé, šlechtici a králové zjistili, že jejich útočné nebo obranné potřeby vyžadují mnohem početnější vojska, než mohla shromáždit mezi feudální nižší šlechtou, která jim byla poddaná. Kromě toho krátká doba služby, kterou byl vazal povinen svému lennímu pánovi pro jeho útočné vojenské operace, velmi bránila vojenským ambicím mnoha lenních pánů.

Řešením bylo poskytovat koně a výzbroj prostým občanům, kteří by jezdili a bojovali po boku svých rytířů a byli by k dispozici pro operace po celý rok - pokud měl lenní pán prostředky na to, aby je platil a živil. Nazývali se ozbrojení jezdci a název *miles* (vojáci) se postupně začal vztahovat na ně jako na rytíře. Aby král nebo šlechtic mohl podporovat tato stálá vojska, přijímal od svých vazalů peníze místo služby. Nešlo však o pravidelná stálá vojska, tomu se v éře vrcholného feudalismu blížila pouze Anglie a osmanští Turci. V ostatních zemích králové a šlechtici spoléhali hlavně na žoldnéřské kontingenty. Za dobách válek byl tento rozdíl zanedbatelný. V dobách míru však tyto svobodné rot, jak byly nazývány, byly strašnými hrozbami, které drancovaly, loupily a vraždily bez rozdílu. Byly příliš silné na to, aby se s nimi vypořádali lenní vojáci, a tak se králové snažili zaměstnat je mimo zemi nebo je najímat pro cizí výpravy, které by přinesly dostatek kořisti.

Francouzským řešením problému svobodných rot, bylo zřídit stálé vojsko. Toto vojsko tvořily *compagnies d'ordonance*, pořádkové rot. Všichni muži z rot byli velmi dobře placeni a

zásobení hojnou stravou. Nebylo zapotřebí loupit. Jejich jediná loajálnost platila králi. Tyto roty byly ubytovány v různých francouzských krajích.

Vznikem stálého vojska výrazně klesá sociální role šlechty, jako ochránce území, vytvářejí se podmínky pro centralizaci a absolutizaci moci panovníků. Dokonce i civilní ekonomika se centralizuje, poněvadž válečné výdaje vyvolávaly potřebu státních peněz. Prosazují se ekonomické myšlenky kameralistů a merkantilistů. Státní pokladny vyžadují vyšší daně.

Mění se vojenské potřeby výrazně ovlivňují i další oblasti:

- rostou početní stavy armád, význam plánování, strategie, manévrování – je potřeba dokonalých map, kartografů, zeměměřičů a vzdělaných důstojníků (první vojenskou akademii moderní doby založil v r. 1617 Jan Nasavský);

Zajímavost:

Došlo k výraznému zvýšení velikosti armád. Gustav (Adolf) měl asi 30 000 mužů v r. 1631. Protivníci si jich platili více... Richelieu měl ve zbrani přes 200 000, Ludvík XIV udržoval armádu přes 400 000... Odhadovalo se, že země může uživit armádu asi z 1% svého obyvatelstva, což byl přibližně poměr ve Francii koncem XVII století.

- rozhodující údernou silou je dělostřelectvo – roste význam vědy a techniky;
- začíná praxe násilných masových odkladů – bojeschopnost a síla armády je závislá na tělesné zdatnosti a zdraví branců, epidemie se mohou stát významnou bezpečnostní překážkou;

Vztah státu a církve

Náboženská ideologie a církve stály za feudalismu plně ve službách feudálního státu. Církve byly velkými vlastníky půdy. Svým učením posvěcovaly feudální řád a dávaly nedotknutelnosti panství feudálů vyšší, nadpřirozenou sankci.

Římská říše

Křesťanství se počalo šířit v římské říši už od prvního století n.l. Prvotní reakcí římského státu vůči nové víře bylo pronásledování křesťanů. Změna ve vztahu mezi církví a státem se uskutečnila po roce 313. Toho roku vydal Konstantin Veliký, tak zvaný edikt milánský, jímž byla křesťanům udělena náboženská svoboda (tolerance k náboženství byla již povolena ediktem z roku 311). Po uplynutí sta let byla opět obnovena jednotu náboženství a státu, křesťanství se stalo náboženstvím státním.

Teoreticky postavení církve jako jednotného společenství propracoval nejznámější církevní otec starověku svatý Augustin, na začátku pátého století. Zásaditou otázkou církve má upravovat církev sama. **Státu je ponecháno upravovat věci světské, ale současně se mu připisuje**

povinnost pečovat o víru. Politické myšlenky sv. Augustina, které staví již zcela společenství církevní vedle státu co do organizace a nad stát co do důležitosti, se staly vedoucími myšlenkami římských biskupů.

Církev na západě upevnila své postavení kolem římského biskupa. Velkou významnost pro vzrůst autority římského biskupa měl velký pohyb národů a kmenů a s tím přicházející konec říše západořímské. Papežové mnohdy zde sehráli roli ochránců míru mezi znesvářenými stranami a jejich morální autorita a moc velmi vzrostla.

Byzantský princip úplné nadvlády státu nad církví zůstal na východě v platnosti i v nových státních útvarech. Rozhodující vliv státního zřízení na zřízení církevní měl za následek postupující uvolňování společného církevního svazku a osamostatňování jednotlivých církví částečných či partikulárních. Tak vznikly jednotlivé církve pravoslavné.

Středověk

Šíření křesťanství z území dnešní Itálie se urychlilo přijetím křesťanství germánskými kmeny a slovanskými kmeny (později). Největší význam však v této době má křest Chlodovika z rodu Merojevovců ve Franské říši. Organizace církve byla vzorem pro organizaci státní. Členění církve na biskupství bylo analogické členění státu na hrabství (vévodství a markrabství). Biskupové dosáhli značného vlivu a majetku a stali se duchovními knížaty včetně soudní a trestní pravomoci, a to díky imunitě přiznané státem.

Za Karla Velikého bylo obnoveno římské císařství na západě a vznikla aliance mezi císařem a papežem. Roku 800 přijal Karel Veliký od papeže Lva II. korunu římského císaře. Papež prohlásil věrnost císaři a císař slíbil ochranu papeži i celé církvi.

Po Karlovi Velikém za Ludvíka I upadla císařská moc. Došlo k rozpadu Francké říše a zániku centra státní moci. Pokračovateli tradice a kultury západu se stali římský papežové. Církev se stala symbolem jednoty západní civilizace. Zesílila natolik, že se pokusila o definitivní osamostatnění se od státu. Záminkou ke konfliktu byl **spor o investituru**.

Investiturou se nazývalo formální předání majetku nebo úřadu biskupům. Na znamení vykonané investitury bylo odevzdáváno žezlo nebo prsten s berlou nebo jiné odznaky. Králové dávali v úřední biskupství a kláštery duchovním buď jako benefícia, nebo jako léna. Pokud se týče úřadů, vztahovala se taková investitura dříve pouze na vlastnická práva s úřadem spojená, ale později splynula s vlastním obsazením úřadu. Šlo o to, aby se realizovala volba církevních hodnostářů podle církevních zákonů. Tak mohla být vymaněna volba papeže z vlivu státu a svěřena sboru kardinálů.

Kompromis našel až konkordát Wormský (1122) - stanovilo se rozdělení investitury - králi se ponechala investitura světská s předáním necírkevních statků a práv (regalia, pop. temporalia)

- jejím symbolem bylo žezlo a král se ze své strany vzdal duchovní investitury, kterou ponechal církvi, nezasahoval do kanovníckého volebního práva. Wormský konkordát představoval vítězství církve nad světskou mocí.

Církev a stát v novověku

Se vzrůstajícími změnami ve společnosti a s růstem nejrůznějších konfliktů dynamizuje se rovněž vztah církve a státu. Tento proces souvisí bezprostředně s **církevní reformací**.

V roce 1517 Martin Luther, katolický kněz, poslal několika biskupům a učeným přátelům Devadesát pět disputačních tezí, namířené proti špatné praxi v užívání odpustků v církvi. Tyto teze svědčily o Lutherových názorech, podle kterých o věčné spáse rozhoduje pouze víra, založená na speciálním příslibu spasení ve slově Božím. Luther si získal na svou stranu vlivné skupiny ze všech vrstev společnosti. Zemská knížata poskytla Lutherovi ochranu před papežem i císařem, kteří ho dali do klatby. Lutherovo spojení se zemskými knížaty vedlo k vybudování evangelických zemských církví. Společenskopolitické reformační hnutí na podporu Lutherových požadavků zachvátilo Německo a vypukla zde válka.

Náboženské války byly ukončeny až na říšském sněmu v Augsburgu (25. 9. 1555). Podle něj měli napříště být katolíci a lutheráni rovnoprávní. Vrchnost mohla svobodně určovat vyznání ve svém teritoriu (*cuius regio, eius religio*), poddaným nebylo přiznáno právo náboženské volby, směli se pouze vystěhovat z panství.

Mírem vestfálským (1648) byla stanovena pro Německo rovnost tří konfesí - katolické, augsburské a reformované. Westfálský mír znamenal oslabení císařské moci ve vztahu k zemským pánům. Rozhodování o církevních záležitostech přešlo úplně na jednotlivé panovníky.

Zvláštním způsobem se vyvíjel vztah státu a církve ve Francii. Katolická církev si podržela úzké spojení se státem. Nezávislou církevní politiku prováděl kardinál Richelieu, který připravil půdu pro Ludvíka XIV (1643-1715). Ten zrušil Nantský edikt (1685), který zrovnoprávňoval katolíky s reformací (Hugenoty). Za panování Ludvíka XIV přijala církevní synoda v St. Germain deklaraci francouzského duchovenstva. V ní se uvádí, že církev má moc jen ohledně věcí duchovních, všeobecný koncil je podřízen papeži; papežská moc je omezena kánony obecných koncilů a ve Francii institucemi, jež přijala francouzská církev a stát, výrok papežův ve věcech víry není neomylný, nepřistoupí-li k němu církev sama.

Od dob reformace jsou ve vztahu mezi církví a státem dva směry: Katolický, představovaný mezinárodní organizací (jako i dříve) a evangelický, představovaný principem teritoriality církevní organizace - korporace státu úplně podřízené. Proti univerzální církvi se sídlem v Římě, opravdu katolické (obecné) se začalo prosazovat silné sepětí církve a státu. To oslabovalo jednotu v katolické síly i ty její proudy, které se snažily o reformu církve zevnitř, zejména četné řády. Snahy o postátnění církevního zřízení nemohli být do důsledku re-

alizovány právě pro mimostátní organizaci církve. Poměrně nejširšího provedení došly v zemích Rakouských a Českých za Josefa II.

Středověká města

Ještě před pádem říše římské začal klesat počet městských obyvatel. V průběhu raného středověku pak byla opuštěna celá města v severní Evropě a jiná zůstala jen jako dutá schránka, kde bydlelo jen několik světských či duchovních správců a jejich nevolníků.

V Itálii městská tradice přežívala. Před příchodem 11. století byly italské politické, kulturní a ekonomické styky s Byzantskou říší (po sedmém století i s islámskou civilizací) stejně silné nebo ještě silnější než styky se severní Evropou. Italská města tak mohla vystupovat v roli prostředníka mezi bohatším a vyspělejším Východem a chudým zaostalým Západem.

Růst měst začal nejdříve v přístavech, ale dlouho se na ně neomezoval. Lombardská a toskánská nížina byly přirozeným zázemím Benátek, Janova a Pisy, patřily k nejurodnějším zemědělským oblastem v Itálii. Tak jak rostla produktivita zemědělství a početnost populace, na nichž se sama města podílela, stěhovali se mnozí rolníci do nových i starých městských center, kde se začali věnovat novému životu v průmyslu a obchodě. Kontakty mezi městem a venkovem byly velmi intenzivní. Venkov vytlačoval přebývajících obyvatele do měst a jakmile tam byli, vytvořila města větší odbytí pro venkovskou produkci. Pod tlakem tržních sil se začal rozpadat systém feudálních panství, který měl sloužit venkovské soběstačnosti. Již v 10. století byly pracovní povinnosti nájemců nahrazeny peněžitými rentami a brzo poté začali feudální zeměpáni pronajímat a prodávat své statky sedlákům, kteří vyráběli pro trh. Neoplocená pole manského systému byla reorganizována, ohrazena a začala se intenzivně obdělávat, často s použitím zavlažování a přírodních hnojiv. Mnoho nových podnikatelů v zemědělství pocházelo z města a na svou koupenou či pronajatou půdu uplatnili stejnou pečlivou kalkulaci nákladů a výnosů, jak se to naučili dělat při obchodech.

Někteří panovníci a jiní feudálové se pokusili jednat s celými městy jako s nevolníky, avšak potřeby městských rad, požadavky obchodníků ohledně svobod, kterých se nedostávalo ani dalším nevolníkům, a především nároky bohatých obchodníků nezapadaly do feudální hierarchie. V severoitalských městech se úspěšní kupci sdružovali někdy i s nižší městskou šlechtou, která byla aktivní v obchodě nebo alespoň půjčovala peníze obchodníkům, a vytvářeli dobrovolná sdružení s cílem ovlivňovat záležitosti města, chránit společné zájmy a řešit spory, aniž by se museli uchýlovat k těžkopádným feudálním soudům. Časem se z těchto dobrovolných sdružení staly městské rady zvané **komuny**. Komuny jednaly nebo bojovaly s feudální vrchností o listiny zaručující městská práva.

V ostatní části Evropy začal rozvoj měst později a byl méně intenzivní ve srovnání se severní Itálií. Města rostla - v Beneluxu, v Porýní, v severní Francii, v Provence a v Katalánii - ale až na několik málo výjimek nebyla ani tak velká ani tak koncentrovaná jako severoitalská města.

Především se jim nepodařilo vybojovat si na místních knížatech ani jen přibližně stejný stupeň autonomie či nezávislosti. Z hlediska rozvoje měst se se severní Itálií mohly srovnávat jen Nizozemsko, zvláště Flandry a Brabantsko.

Jen několik měst severní Evropy mělo na konci 13. století stejný počet obyvatel jako severoitalská města, kde Milán měl asi 200 000, Benátky, Florencie a Janov po 100 000 a několik dalších italských měst 20 000 - 50 000. Paříž, která byla hlavním městem, sídlem dvora, komerčním, průmyslovým a univerzitním centrem, se snad počtem obyvatel Milánu vyrovnala, i když někteří historikové pochybují, že by v ní žilo více než 80 000 obyvatel. Ještě v r. 1377 neměl Londýn více než 35 000 - 40 000 obyvatel a daleko největší německé město Kolín bylo přibližně stejně veliké.

Shrnutí:

Státní moc a formy jejího uskutečňování během středověku procházejí významnými změnami. Zejména v období raného středověku jsou funkce státu v porovnání s výše popsanými typy států výrazně chudší. Souvisí to obecně s oslabením centrální moci. Postupně se tento stav mění, mimo jiné i působením objektivních faktorů, jako je pokrok v technologiích a vojenství. V epoše absolutistických monarchií dochází k centralizačním tendencím, kdy mimo jiné **státní úředníci postupně přebírali řadu úkolů ze sféry dřívější vrchnostenské, městské a církevní správy. Stát se v širší míře zabývá organizováním veřejných prací, dozorem školským, náboženským, výkonem pořádkové a bezpečnostní policie, jakož i policie zdravotní, stavební či živnostenské. Přibývají mu úkoly v oblasti obchodu, zemědělství, dopravy i poštovníctví.**

Postavení státní moci se postupně konstituovalo v přímé interakci s církevní mocí. Od dob reformace jsou ve vztahu mezi církví a státem dva směry: Katolický, představovaný mezinárodní organizací (jako i dříve) a evangelický, představovaný principem teritoriality církevní organizace - korporace státu úplně podřízené. Proti univerzální církvi se sídlem v Římě, opravdu katolické (obecné) se začalo prosazovat silné sepětí církve a státu. Významným prvkem předurčujícím v dalších staletích zánik feudalismu byla renesance měst, jako center silící ekonomické moci, samosprávných institucí a svobodných občanů v protikladu se zemědělskou ekonomikou a vrchnostenskou správou poddaných.

Klíčová slova

raný feudalismus	stálé vojsko
feudální partikularismus	křesťanská církev
stavovská monarchie	investitura
absolutismus	města
feudální vojenská koncepce	

Otázky k procvičení

1. Náš výklad vzniku feudální společnosti je pochopitelně zjednodušený. K oněm výměnám svobody za bezpečnost jistě docházet mohlo. Na straně druhé, pravděpodobně nelze

Veřejná správa z pohledu historie

pominout i další aspekty. Vraťte se v textu k teoriím o vzniku státu. Která z nich pravděpodobně inspirovala náš výklad? Zkuste se zamyslet i nad jinými způsoby vzniku vrstvy nevolníků resp. napůl nesvobodných poddaných...

2. Na sklonku feudálního zřízení již stát plnil značnou část obdobných funkcí, jako i dnes. Zamyslete se nad tím, které z nich ještě chyběly ve srovnání s moderní dobou.
3. Jaké znáte současné modely vztahu států a církví? Jaké je u nás?
4. Některé z italských měst byly svojí formou vlády republikami. Zkuste najít v literatuře některé příklady.

5. Vývoj českého státu

Tato závěrečná kapitola stručně popisuje vývoj českého státu. Po úvodní stručné periodizaci vývoje státu se zaměřuje především na vývoj v oblastech správy zemské, krajské, městské apod. Mapuje vývoj „sfér veřejného zájmu“ u nás. Dnešní území České republiky bylo osídleno již v období paleolitu. V 6. století se zde trvale usídlili Slované. Prvním státním útvarem byla v 9. století Velkomoravská říše. Po jejím zániku v 10. století se konstitoval český stát. Stoupající význam českého státu v Evropě našel výraz v potvrzení dědičného královského titulu českým panovníkům tzv. Zlatou bulou sicilskou roku 1212. Ta se stala základním dokumentem právního uspořádání českého státu a jeho mezinárodních vztahů na několik století. K výraznému územnímu, ekonomickému i kulturnímu rozvoji českého státu došlo ve 13. a 14. století, který vyvrcholil za vlády Karla IV., českého krále a císaře římského

A. Periodizace dějin státu v českých zemích¹:

1. **Prvobytně pospolná společnost** trvala u nás až do 7.-8. století, kdy se začíná rozkládat a vytvářejí se předpoklady pro vznik prvních státních útvarů.
2. **Feudální stát** se dělí na tyto základní etapy:
 - a) Raně feudální stát a právo (nejprve - do 9. století Říše Velkomoravská, pak přemyslovský stát v Čechách od 9. století do poloviny 11. století);
 - b) Stát a právo v období rozvinutého feudalismu – období feudální rozdrobenosti (od poloviny 11. století do konce 14. století);
 - c) Husitské hnutí (od počátku 15. staletí do r. 1434).
 - d) Stavovský stát a právo (v českém státě od r. 1434 do r. 1620),
 - e) Absolutistický stát a právo (v Čechách od r. 1620)
3. **Buržoazní stát** je produktem porážky feudalismu. Buržoazní revoluce v Rakousku měla své specifické rysy, které vyplývaly zejména z boje porobených národů monarchie. Po porážce revolučního hnutí v r. 1849 došlo, po neúspěšném pokusu vládnout za pomoci armády a policie, v šedesátých letech k obnovení ústavnosti a ke kompromisu mezi buržoazií a šlechtou.

Raně feudální stát

Velkomoravská říše a stát přemyslovský. Formou státu je raně feudální knížectví. Je to období upevňování státu a vytváření základních právních obyčejů. Strukturu společnosti vytváří především svobodné obyvatelstvo zabývající se zemědělskou výrobou, otroci a bohatí velmoži. Struktura státu a jeho správy je vytvářena knížetem, který se opírá o svou družinu.

¹ Základním východiskem pro uvedenou periodizaci je periodizace vytvořená akademikem Václavem Vaněčkem v jeho starších učebnicích dějin státu a práva v Československu.

Jednoduchá místní správa je založena na soustavě hradů, která současně tvoří základ i pro správu církevní. Převládá výroba naturální, závislá na nízké úrovni zemědělské. Od 10. století se počínají vytvářet předpoklady pro vznik feudální rozdrobenosti.

Období vývoje státu a práva v **etapě rozvinutého feudalismu** se v českém státě dělí na dva základní úseky: období feudální rozdrobenosti (do r. 1222) a období jejího překonávání (do konce 14. století}. Základním projevem feudální rozdrobenosti je rozpad státu na řadu relativně nezávislých (právně i ekonomicky) panství, která se jen neochotně a váhavě podrobují ústřední státní moci reprezentované panovníkem. Ekonomickým základem tohoto stavu je naturální hospodářství, uzavřené do feudálního velkostatku a neexistence vnitřního společného trhu. Politickým a správním projevem feudální rozdrobenosti je existence údělů v Čechách, slabá ústřední moc a celkové ohrožení existence státu. Dohodou mezi panovníkem a církví v r. 1222 se v Čechách otevírá cesta k překonání politické rozdrobenosti. Panovník tu hledá oporu v církvi a u drobné šlechty. Od druhé poloviny 14. století již hovoříme o centralizující se monarchii ve které se již projevují zárodky stavovství.

Husitské hnutí (jeho první projevy klademe do počátku 15. století, vlastní hnutí probíhá v letech 1419 až 1434). Ačkoliv si stát podržel formu monarchie, byla dočasně rozbita stará správní organizace, zrušen monopol panstva na vládu v zemi, prosazen podíl měst a rytířstva na politické moci.

Stavovský stát - základní předpoklady se vyvíjejí již od konce 14. století. Čechách se plně prosadil až po porážce husitského revolučního hnutí. Vedle panovníka se na politické moci podílejí stavy, vrstvy požívající politických práv v podobě např. práva účastnit se sněmů a zastávat státní úřady. Stavovským povstáním (1618-1620) tato fáze fakticky vrcholí a končí. Habsburská dynastie je zbavena trůnu, je vydána nová česká stavovská ústava (konfederace). Mění se struktura České koruny, která se stává aristokraticko-měšťanskou volební monarchií v čele s voleným králem, který je odpovědný sněmu za dodržování ústavy. Na Bílé Hoře je však poražena nejen armáda, ale i stavovský stát.

Období feudálního absolutismu je obdobím pozdního feudalismu, kdy v čele státu stojí absolutní panovník, Pro český stát je to období ohrožení samostatné existence vítězstvím vídeňského centralismu (ve vztahu k českému státu). Ve vývoji státu a práva tu rozlišujeme tyto etapy:

1. Etapa třicetileté války a druhého nevolnictví (1620-1680). V důsledku válečných událostí dochází k úbytku obyvatelstva, zejména na venkově, upevňuje se nevolnický systém,

státní moc používá jako prostředku vládnutí násilnou rekatolizaci, germanizaci a zvyšuje rychle daňové nároky

2. V etapě 1680 - 1749 dochází k rozvoji výroby, zvláště manufakturní, upevňuje se ústřední byrokratický státní aparát. Roku 1749 jsou likvidovány poslední zbytky orgánů státu České koruny a dovršena tak česko-rakouská centralizace.
3. Etapa 1749 - 1789 je v českém státu charakterizována nástupem osvícenského absolutismu, který se v oblasti státu a práva projevuje v celé řadě reforem, jejichž smyslem je v zájmu zachování feudalismu odstranit nejkřiklavější nedostatky a zmírnit napětí mezi masami nespokojených sedláků a šlechtou a mezi šlechtou a nastupující buržoazií. Nové zákoníky, Josefa II. zakotvují již moderní předpisy, které plně vyhovují nastupující buržoazii a stávají se základem dalšího právního vývoje v období kapitalismu. Český stát se stává jen jednou z provincií habsburského mocnářství.
4. Poslední etapu tvoří léta 1790 - 1848, která lze charakterizovat jako ústup od zásad osvícenství a nástup otevřené reakce, jejímž cílem je obrana feudalismu před vlivy francouzské buržoazní revoluce. Jde o tuhý policejní režim, charakterizovaný uplatňováním násilných metod proti politickým odpůrcům, přísné cenzury proti ideologickému ohrožení zvenčí. Od r. 1804 je pro celou monarchii užíváno společného názvu rakouské císařství, ve kterém definitivně mizí i stát České koruny a jeho jednotlivé země jsou pouhými provinciemi rakouské říše.

B. Raně feudální stát a jeho správa

Po pádu Velkomoravského státu se začal vyvíjet samostatný státní útvar v Čechách pod vedením rodu Přemyslovců. Česká knížata se snaží upevnit stát – to vyvolává potřebu státního aparátu. Ten je zpočátku jednoduchý, opírá se o ozbrojené družiny, je v rukou vládnoucího rodu a bohatých velmožů.

Panovník, státní aparát, organizace ústřední správy

V čele státu stojí kníže - představitel přemyslovského rodu. Činí si nárok na vládu v celé zemi, kterou jeho rod považuje za své vlastnictví. Je nastolován jen z vůle ostatních příslušníků rodu. Otázky zahraniční politiky, války a míru, nástupnictví a výkon soudnictví řešeno na tzv. *dvorských sjezdech*. Jádrem státního aparátu knížecí družina. Odtud se rekrutují úředníci pověřovaní ústřední správou na knížecím dvoře či místní správou na jeho hradech.

Správa hradská

Oporou moci je soustava hradů, pevností a jejich posádky a úředníci – zástupci knížete (kasteláni, prefekti) jako výkonné orgány knížecí moci. Všeobecná kompetence hradské správy zahrnovala jak moc vojenskou, tj. velení hradské správy hradské posádce (družině), tak i moc soudní a berní (vybírání dávek a poplatků).

Správa církevní

973 založeno pražské biskupství, podřízené arcibiskupovi mohučskému. První zachovaná zpráva o **zákonodárné činnosti** Přemyslovců (r. 992) se týká práv, která udělil kníže *Boleslav II.* biskupu *Vojtěchovi*. Právo zakládat kostely, vybírat desátek, rušit manželství uzavřená mezi příbuznými. V Dekretech Břetislavových (1039), je s pozoruhodnou otevřeností proklamována podpora státu křesťanské církvi, jejím kněžím a zásadám křesťanské morálky.

Správa patrimoniální (vrchnostenská)

Její základem je existence šlechtického velkostatku, šlechtické držby půdy a s ní související potřeba mimoekonomického přinucení závislého obyvatelstva, aby plnilo své (nové) povinnosti vůči feudálům. Z držby půdy vyplývalo základní právo držitele požadovat na poddaných, aby na půdě pracovali a odváděli mu část výtěžku své práce. Z tohoto základního ekonomického vztahu šlechtic-nevolník se pak rozvíjely další funkce vrchnostenské správy, jejíž součástí jistě byla i vesnická samospráva navazující na formy sousedské občiny, pocházející ještě z doby rodové.

C. Stát a jeho správa v období feudální rozdrobenosti a jejího překonávání

Stát České koruny

Postupně vznikl český stát jako rozsáhlý územní celek (Morava byla definitivně získána k českému státu knížetem *Břetislavem*). V různých historických dobách pak patřily ke státu různé další země (Slezsko, Kladsko, Lužice, Chebsko, ... odtud používaný název Koruna království českého. Strážcem celistvosti státu se postupně stává **český zemský sněm**. Český stát tak začíná vystupovat jako právnická osoba, nezávislá na osobě panovníka a nadřazená jak králi, tak stavům.

Panovník, orgány ústřední správy, správa zemí

Hlavou státu panovník, s titulem (od 1198 dědičným, potvrzeno 1212) král. Pravidla nástupnická se vyvíjela od zásady stařešinství k principu primogenitury. V případě vymření dynastie platilo právo volby panovníka, i zde snaha prokázat se jako legitimní potomek domácí dynastie... Existoval i nárok neprovdaných dcer zemřelého panovníka.

Panovník zastupuje stát navenek, uzavírá mezinárodní smlouvy, vypovídá válku a sjednává mír. Vybírá daně, spravuje regály tj. takové výsady krále, které mu přináší majetkový prospěch. (Regál horní, mincovní, celní, ochrana židů a cizinců, povolování trhů, stavby hradů, právo odúmrtní... **Zákonodárství** se projevuje spíše formou udělování výsad – privilegií. Postupně se začíná konstituovat i zákonodárná pravomoc šlechtických sněmů, které se posléze podílejí na tvorbě zákonů s panovníkem.

Panovník zastupován (v době nepřítomnosti) **zemským hejtmanem**. Z dvorských sjezdů se postupně vytvářejí: **zemský sněm, zemský soud a královská rada**.

Namísto původních dvorských úředníků se objevují zemští úředníci, kteří jsou skutečnými „ministry“. Šlo zejména o úřady komorníka – finanční oblast, sudího – řídil agendu zemského soudu, písaře – vedl agendu zemských desek a nejvyššího purkrabího – hlava výkonného aparátu („ministr vnitra“).

Krajská správa

Původní hradská správa postupně přestala plnit svoji funkci. Vznikala města, začaly být vytvářeny větší územní celky – kraje. V čele krajské správy stáli úředníci – poprávci (činili po právu). Stíhali zločince, zajišťovali bezpečnost na cestách, dohlíželi na dodržování měř a vah na trzích apod.

Městská správa

Právním základem existence feudálního města bylo městské privilegium, které dostávali obyvatelé od zakladatele města. Obsahem privilegia bylo ustanovení vnitřní organizace a správy města, vymezení povinností obyvatel, právo kterým se měli řídit a oprávnění vlastního výkonu soudnictví a správy. Dá se tu hovořit o městské autonomii, o právu vydávat si vlastní předpisy a o městské samosprávě, tj. spravování svých záležitostí vlastními orgány.

Každé město mělo svého pána. Existovala města královská (svobodná) a poddanská. Mezi svobodná města patřila dále např. města horní nebo věnná.

Obyvatelé města vytvářeli pospolitost, která vystupovala jako právnická osoba, jako městská korporace. Výkon městské správy byl záležitostí samotných měšťanů. Zájmy pána města zastupoval rychtář. **Městská rada** byla jmenována podkomořím. Postupem doby slábl vliv královských rychtářů a města si jejich výkon funkce vykupovala. Rychtář byl přeměněn v náčelníka městské policie a podřízen autoritě městské rady. Ta byla tvořena **konšely**. V jejím čele stál **purkmistr**. Důležitou součástí městské správy byly **cechy**.

Období vlády Karla IV. - rozvoj veřejné správy.

Při nástupu Karla IV na trůn byly poměry v Čechách a na Moravě vskutku hroživé. Čekala ho náročná práce obnovy panovnické moci a právního stavu. Opíral se přitom o názory rozšířené v prostředí francouzského dvora i o teorie právníků z pařížské univerzity (Sorbonny), již sám navštěvoval. Hlavní podmínkou nápravy neutěšených českých poměrů byla podle něho obnova ústřední a svébytné panovnické moci, která měla udávat ráz vnitřní i zahraniční politice. Karel brzy získal podporu části vysoké šlechty. Zároveň začal spolupracovat s církevními představiteli a pražským patriciátem. Podporu církve i ochranu a šíření pravé víry pokládal Karel za přední povinnost každého křesťanského monarchy. Přízeň papeže umožnila Karlovi roku 1344 prosadit povýšení pražského biskupství na arcibiskupství.

Spojení české koruny s korunou římskou se stalo základním článkem Karlovy koncepce budování českého státu. Český stát považoval za nejcelistvější, hospodářsky nejmocnější a nejstabilnější součást Říše a za jádro rodových držav lucemburské dynastie.

Souborem listin datovaných 7. dubna 1348 a majících prakticky platnost ústavních zákonů, vtiskl Karel IV. českému soustátí pevnou podobu a právně je scelil do útvaru, nazvaného země Koruny české. Za jeho vlády byl svébytným a do značné míry suverénním panovníkem zemí Koruny české český král. Protipólem ústřední panovnické moci se měly stát generální sněmy, avšak vzájemné rozpory a rivalita od počátku oslabovaly význam této instituce. Politicky schopným příslušníkům vyšší šlechty svěřil důležité úřady a využil jejich touhy vyniknout v blízkosti panovníka. Případným pokusům panstva omezit královo postavení čelil i jiným způsobem, hlavně podporou, již poskytoval církvi. V ní spatřoval vhodnou protiváhu vyšší šlechtě a zároveň i zdroj vzdělaných úředníků pro rozšiřující se správní orgány Království českého, celé Koruny české i Svaté říše římské. Osoby duchovního stavu se výrazně uplatnily též v panovníkově kanceláři. Reálná moc českého zemského sněmu jako hlavního fóra české šlechty tak ustoupila do pozadí.

Karel IV. se rozhodujícím způsobem zasloužil o rozvoj české země. V březnu 1348 založil panovník Nové Město pražské, jímž podstatně rozšířil dosavadní městský areál. Na ploše 360 hektarů, kde se dříve rozkládaly příměstské vesnice a polnosti, začal podle velkorysých urbanistických plánů vyrůstat městský celek s širokými ulicemi a náměstími (Dobytčí trh - dnešní Karlovo náměstí, Koňský trh - nynější Václavské náměstí, Senný trh - pozdější Senovážné náměstí). V blízkosti Pražského hradu na Menším Městě (Malé Straně) urychleně kupovali a stavěli paláce i domy říšští šlechtici, diplomaté i obchodníci

Význam Prahy umocnilo založení první středoevropské univerzity, jež byla současně též první univerzitou severně od Alp. Karel povolal na nové vysoké učení vážené učence z celé Evropy. V čele univerzity stál pražský arcibiskup jakožto její kancléř. Rektor, děkané a univerzitní rada byli voleni ze zástupců čtyř národů (českého, polského, saského a bavorského), sdružujících profesory a studenty jednotlivých zemí.

Lesk Prahy, v níž podle odhadů žilo 30 000 - 80 000 obyvatel a která patřila mezi nejlidnatější města tehdejšího křesťanstva, zvyšovaly i novostavby četných klášterů a chrámů, nový kamenný most a řada dalších staveb.

D. Stavovský stát

Nejvýznamnější změny oproti předchozímu období: princip volby krále bez přihlížení k dynastickým nárokům; královská moc omezena stavovskými výsadami, princip *primus inter*

pares, což zejména to platilo o moci soudní a zákonodárné; vznik tzv. královské rady, poradního orgán panovníka; nejvýznamnějším úřadem královská kancelář v čele s kancléřem

E. Vývoj absolutismu - dopady na funkce státu.

Od r. 1620 vládli ve státě České Koruny opět Habsburkové a i v našich zemích byl nastolen absolutistický režim, který odstranila až revoluce v r. 1848. Nástup feudálního absolutismu je zde spojen s porážkou českého stavovského povstání. Bělohorská porážka rozhodla, jak se v průběhu třicetileté války ukázalo, o definitivním konci stavovské koncepce šlechtické volební monarchie, založené na myšlence konfederace zemí České Koruny. **Nástup absolutismu v našich zemích nutno tedy vidět jako výsledek vojenské porážky jako součást promyšleného systému vojenského hospodářského i politického ovládnutí země, nikoliv jako výsledek vnitřního, především ekonomického vývoje.**

Na rozdíl od absolutistických států západní Evropy, kde k nástupu absolutismu dochází v důsledku vnitřního vývoje a který svými centralizačními a sjednocovacími tendencemi představoval oproti stavovskému státu pokrok a důležitý stupeň ve vývoji v moderní národní stát (kupř. Francie), zavedení absolutismu v našich zemích přinášelo s sebou těžké ztráty české kultury, způsobené zvláště nuceným odchodem nekatolických vzdělanců do emigrace. Z náboženských důvodů asi 1/4 českých šlechtických rodin a asi 1/5 až 1/4 zámožnějšího měšťanstva musela opustit svou vlast.

Kromě toho již v důsledku konfiskačních opatření byla podlomena ekonomická moc šlechty: z 680 souzených osob bylo 166 odsouzeno ke ztrátě celého majetku, 112 statků bylo ponecháno dosavadním vlastníkům jako doživotní léna. Ostatním byl majetek zčásti zabaven, resp. prodán a jen část utržené sumy vrácena. Tento postih zasáhl v Čechách asi polovinu všech dospělých příslušníků stavu panského a rytířského a vynesl vídeňskému dvoru obrovskou částku 40 miliónu zlatých rýnských. Tak byla podstatně změněna struktura vládnoucí třídy a česky stát přišel o svou politickou reprezentaci. Ruku v ruce s těmito zásahy postupovalo i omezování české státnosti.

Právní zakotvení absolutistického režimu - Obnovené zřízení zemské

Pouhý měsíc po svém vítězství na Bílé Hoře položil Ferdinand II. svým rádcům 4 otázky, které se staly jádrem politického programu i právního zakotvení absolutistického režimu:

1. co učinit k upevnění katolické víry (*tehdy* protistavovské ideologie podporující absolutismus),
2. jak upevnit v zemi spravedlnost (tj. jak potrestat "rebely", zda na hrdle, jaká privilegia a pod jakou záminkou zrušit),

3. co učinit k upevnění vojenské moci (tj. jak rychle vojensky ovládnout stát a získat finanční prostředky k vedení války),
4. jak upevnit finanční situaci v zemi (tj. jakými prostředky obohatit korunu a jak využít konfiskací).

Tajní radové ve své odpovědi doporučili zejména upevnit dědičnost trůnu, zmenšit moc úředníků, revidovat stavovská privilegia, vypovědět ze země české bratry a kalvíny. Některá z těchto opatření začala být prováděna postupně již po popravě předáků stavovské opozice 21. června 1621. Tak byl zrušen Rudolfův majestát o náboženské svobodě a od prosince 1621 začali být vypovídáni ze země nekatoličtí duchovní. Patentem z roku 1624 bylo prohlášeno za jediné náboženské vyznání katolické.

Hlavním teoretickým východiskem kodifikačních změn se stal teorie o propadlých právech (vycházela z obyčejů válečného práva). Podle této teorie čeští stavové tím, že se postavili se zbraní v ruce proti svému zákonnému králi a byli poraženi, ztratili ve prospěch vítěze veškerá práva, která jim dosud patřila a zůstalo na vítězi kolik jim práv milostivě ponechá či odejme. V praxi to znamenalo, že zákonodárci se nemuseli ohlížet na žádné tradice a výsady českého státu či stavů

Zákoník byl pak pod názvem **Obnovené zřízení zemské dědičného našeho království českého (OZZ)** prohlášen uvozovacím patentem Ferdinanda II. z 10. května 1627 za zákon.

Změny z OZZ:

- postavení panovníka – zrušeno právo stavů volit panovníka, zemští úředníci odpovídají pouze panovníkovi, nikoliv zemi;
- složení a kompetence zemského sněmu – 4 stavy (1. prelátský, omezena práva městského stavu)
- zrušena náboženská privilegia nekatolických církví
- germanizace

Ústřední orgány habsburského soustátí, proces centralizace

Složitost soustátí, různorodost národnostní i státní, nevyrovnanost ekonomická, nejednotnost nároků na vládu, to vše vyžadovalo nezbytná centralizační opatření. Bez nich nebylo možno nejen využít soustátí k prosazení velmocenských, dynastickými zájmy diktovaných cílů, ale ani je trvale udržet. **Základní osobou ústředního státního aparátu byl představitel státu - absolutistický panovník** ve výkonu své moci byl nedotknutelný, byl neodpovědný a nesesaditelný. Základem jeho moci byl rozvětvený byrokratický aparát a armáda. Ruku v ruce s centralizací postupovalo odbourávání všech stavovských výsad a byrokratizace státního aparátu. Vznikly tři základní úřady, které vytvořily jakousi nadstavbu státního aparátu: tajná rada, dvorská rada vojenská a dvorská komora.

Reformy osvícenského absolutismu

Kořeny, z nichž vzešel moderní systém veřejné správy, sahají do poloviny 18. století, kdy policejní stát („noční hlídač“) přistoupil postupně k přebudování stávajících institucí tak, aby odpovídaly jeho potřebám regulovat sociální procesy, do nichž ve stále zvýšené míře zasahoval. Změny v tomto směru byly zahájeny v období vlády Marie Terezie a pokračovaly i za jejích nástupců. Dotčena byla především soustava ústředních orgánů, což souviselo s procesem centralizace monarchie, stranou však nezůstaly ani složky nižší, na úrovni zemí.

a) církevní reformy:

- 1781 toleranční patent
- 1783 manželský patent

b) poddanské reformy

- 1781 patent o zrušení nevolnictví (roboty zachována) – růst průmyslu
- berní katastr – stejnoměrné daňové zatížení poddaných i vrchností
- objevují se zvláštní katastrální obce – soupisy domů a pozemků – základ současných obcí. Katastrální obce měly právo volit si své rychtáře, konšele a obecní výbory. Tyto orgány měly pravomoci při rozpisu daní, udržování obecních nemovitostí, mostů, cest, vydržovaly faráře, obecního pastevce, učitele, ponocného... Byly podřízeny přímo krajským hejtmanům. Po smrti Josefově zanikly a byly obnoveny až 1848.

Období vlády Marie Terezie - rozvoj školství

Na povznesení všeobecného vzdělání obyvatelstva byly zřízeny obecní a odborné školy, stejně jako obchodní akademie. R. 1773 panovníce připustila zrušení jezuitského řádu, což znamenalo konec jezuitského monopolu v oblasti vzdělávání. Již roku 1757 byli jmenováni studijní ředitelé jednotlivých fakult z řad světských osob jako garanti státního dohledu nad univerzitní výukou. Krátce poté se mezi vyučujícími objevily rovněž světské osoby vedle příslušníků jiných církevních řádů. Dvorským dekretem z roku 1784 byla zavedena na všech univerzitách monarchie (mimo země uherské) namísto latiny němčina jako oficiální vyučovací jazyk. Nové studijní řády na univerzitách odpovídaly především nárokům státu na vysokoškolské vzdělání hospodářských praktiků a zejména úřednictva. Posvěštění univerzitní správy mělo být kompenzováno a náboženská vlažnost studujících potřena zavedením výuky náboženské vědy na filosofických fakultách. Dvorský dekret z roku 1777 výrazně redukoval počet gymnázií v českých zemích. V sídlech zrušených gymnázií pak byly zřízeny čtyřtřídní hlavní školy a trojtřídní školy městske, všechny s německým vyučovacím jazykem. Koncem roku 1774 byl schválen všeobecný školní řád. Záhy se počala rýsovat hustá síť triviálních škol ve vesnicích a menších městech, kde se vyučovalo čtení, psaní, počtům, dále náboženství a základům praktických profesí.

Vývoj veřejné správy v letech 1848-1918 (v habsburské monarchii)

Nejvýznamnějším momentem bylo z historického pohledu revoluční povstání ve Vídni ve dnech 13. - 15. března 1848, kdy byl donucen odstoupit kancléř Metternich a císař slíbil občanské svobody a vydání ústavy. K tomu došlo 25. dubna (tzv. Pillersdorffova ústava), aby bylo uklidněno veřejné mínění. Jenomže místo uklidnění následovaly bouře odporu proti této ústavě. Ústava měla být vytvořena ústavodárným sborem. Byly organizovány volby do rakouského říšského sněmu. Ten pak zasedal ve Vídni a později v Kroměříži. Nakonec došel k návrhu ústavy, ale než ho mohl schválit, byl císařem v r. 1849 rozehnán a byla vyhlášena tzv. oktrojovaná, březnová či Stadionova ústava představující vrchol centralistických snah. Stadionova ústava je velmi významným dokumentem z hlediska obecního zřízení v našich zemích. Objevuje se v ní myšlenka zavedení územní samosprávy. Současně s ní bylo vydáno *prozatímní obecné zřízení*, (praví se v něm, že „základem svobodného státu je svobodná obec...“). Rozlišovaly se *obce místní* a tzv. obce vyššího druhu, tj. *okresní a krajské*. Působnost obcí byla rozlišována na přirozenou (vlastní věci obce) a přenesenou (věci svěřené státem).

V r. 1851 publikovány tzv. silvestrovské patenty a dochází k nástupu nového, „bachovského“ absolutismu. Toto období končí vydáním tzv. říjnového diplomu (1860). Dochází k obnově konstitucionalismu a parlamentarismu přijetím tzv. Schmerlingy (únorové) ústavy. V roce 1867 byl přijat *zákon o odpovědnosti ministrů* - ministři se stali odpovědnými parlamentu. Nejvyšším orgánem správy byla ministerstva.

Zemská správa

- v čele zemští šéfové (místodržící),
- náplní byla oblast vyučování, zeměbrany, veřejné bezpečnosti a orby,
- místodržitelství fungoval jako odvolací instance vůči rozhodnutím na úrovni okresů.

Okresní správa

- tzv. smíšené úřady nahradila okresní hejtmanství
- soudnictví odděleno od správy
- v čele stál okresní hejtman

- působnost v oblasti např. evidence obyvatel, veřejného pořádku, zdravotní policie apod.

Územní samospráva

V roce 1861 se konaly obecní volby. V roce 1862 je vydán *říšský obecní zákon*, který obcím vymezil *působnost samostatnou* (správa vlastního jmění, chudinská péče, atd.) a *přenesenou* (správa soudní, finanční, vojenská apod.) a dále strukturu orgánů.

Právní předpisy vymezily 3 základní *atributy obcí*:

1. územní základ (obce se mohli sloučit i rozdělit)
2. osobní základ (příslušníci, společníci, přespolní)
3. vlastní orgány (obecní výbor a obecní představenstvo)

Zákon z roku 1862 umožňoval zřízení okresního, krajského nebo župního zastupitelstva. V reálu byla vytvořena pouze *okresní zastupitelstva* a to v Čechách, která měla stejné působnosti jako obce.

Shrnutí:

Státní moc a formy jejího uskutečňování během středověku procházejí významnými změnami. Zejména v období raného středověku jsou funkce státu v porovnání s výše popsanými typy států výrazně chudší. Souvisí to obecně s oslabením centrální moci. Postupně se tento stav mění, mimo jiné i působením objektivních faktorů, jako je pokrok v technologiích a vojenství. V epoše absolutistických monarchií dochází k centralizačním tendencím, kdy mimo jiné **státní úředníci postupně přebírali řadu úkolů ze sféry dřívější vrchnostenské, městské a církevní správy. Stát se v širší míře zabývá organizováním veřejných prací, dozorem školským, náboženským, výkonem pořádkové a bezpečnostní policie, jakož i policie zdravotní, stavební či živnostenské. Přibývají mu úkoly v oblasti obchodu, zemědělství, dopravy i poštovníctví.**

Postavení státní moci se postupně konstituovalo v přímé interakci s církevní mocí. Od dob reformace jsou ve vztahu mezi církví a státem dva směry: Katolický, představovaný mezinárodní organizací (jako i dříve) a evangelický, představovaný principem teritoriality církevní organizace - korporace státu úplně podřízené. Proti univerzální církvi se sídlem v Římě, opravdu katolické (obecné) se začalo prosazovat silné sepětí církve a státu. Významným prvkem předurčujícím v dalších staletích zánik feudalismu byla renesance měst, jako center sílící ekonomické moci, samosprávných institucí a svobodných občanů v protikladu se zemědělskou ekonomikou a vrchnostenskou správou poddaných.

Klíčová slova

raný feudalismus
feudální partikularismus
stavovská monarchie
absolutismus

feudální vojenská koncepce
stálé vojsko
křesťanská církev
investitura

města

Otázky k procvičení

1. Náš výklad vzniku feudální společnosti je pochopitelně zjednodušený. K oněm výměnám svobody za bezpečnost jistě docházet mohlo. Na straně druhé, pravděpodobně nelze pominout i další aspekty. Vraťte se v textu k teoriím o vzniku státu. Která z nich pravděpodobně inspirovala náš výklad? Zkuste se zamyslet i nad jinými způsoby vzniku vrstvy nevolníků resp. napůl nesvobodných poddaných...
2. Na sklonku feudálního zřízení již stát plnil značnou část obdobných funkcí, jako i dnes. Zamyslete se nad tím, které z nich ještě chyběly ve srovnání s moderní dobou.
3. Jaké znáte současné modely vztahu států a církví? Jaké je u nás?
4. Některé z italských měst byly svojí formou vlády republikami. Zkuste najít v literatuře některé příklady.

Rejstřík

Asýrie	18	přístup právníký.....	4
Athény	24	přístup sociologický	4
Cicero, M.X.....	8	Rawls, J.....	9
Čína.....	19	Rousseau, J.J.	9
Egypt.....	12, 15, 17	Řecko	22
Hobbes, T.	9	Řím.....	25
Hooker, R.	8	Smluvní teorie	8
Chamurapi	15	Solón	24
imperium.....	27	Sparta	23
Jellinek.....	4	Stahl, F.J:.....	7
Kant, I.	9	stát	4
Kleisthénés	25	státní moc	6
Locke, J.....	8	suverenita	6
Macchiavelli	4	teorie vzniku státu	6
Mezopotámie	12, 13	Weber	4
moc	6	Zlatá bula sicilská.....	40
neolit.....	12	znaky státu.....	4
Persie	19		

Použitá literatura

Holländer

Filip, J., Svatoň, J., Zimek, J.: Základy státovědy. Masarykova univerzita, Brno, 1997. Kap.: 1, 2, 4-6, 9, 11, 12 - *k prvnímu bloku je možné jako jistou částečnou alternativu volit i skripta Svatoň, J. - Sirovátka, T.: Stát a veřejná politika. MU Brno, 1997, první část. Jde fakticky o redukovanou verzi předchozí citované knihy....*

Schelle, K., Židlická, M.: Obecné dějiny státu a práva, I. Starověk. MU Brno, 1993 - vybrané kapitoly: 3, 4, 7, 8

Kadlecová, M., Mates, P., Schelle, K., et al.: Obecné dějiny státu a práva, II. MU Brno, 1993 - vybrané kapitoly: 1-3, 6, 8, 12

- Malý, K., Sivek, F.: Dějiny státu a práva v Československu do r. 1918. Panorama, Praha 1988 - vybrané kapitoly: III, IV/B, F, H, I, V/A,